

Library of the American Museum of Natural History
Ardea
Chil.

ARDEA

Tijdschrift

der

Nederlandsche Ornithologische Vereeniging

ONDER REDACTIE VAN :

Dr. L. F. DE BEAUFORT, A. A. VAN PELT LECHNER

EN

Dr. E. D. VAN OORT

JAARGANG IX. AFLEVERING 2.

WAGENINGSCHЕ BOEK- EN HANDELSDRUKKERIJ
A. B. WIGMAN, BERGSTRAAT
WAGENINGEN
1920.

INHOUD.

	Blz.
Dr. Johannes Büttikofer, 1850 — 9 Augustus 1920. (Pl. I).	19
Prof. Dr. Jan Ritzema Bos, 1850 — 27 Juli — 1920. (Pl. II).	20
J. L. F. de Meyere. † (Pl. III)	21
Waarnemingen over 1919, namens de „Club van Trekwaarnemers”, medegedeeld door G. A. Brouwer en Jan Verwey (Pl. IV)	21
Coenraad Jacob Temminck (31 Maart 1778 — 30 Januari 1858) uit zijne brieven geschetst, door W. H. de Beaufort. (Pln. V en VI)	34
Proefnemingen met het verwisselen van eieren en jongen, door F. Willemse S. J.	44
Opname van een Haviksnest, door G. J. A. Bloem. (Pl. VII).	48
Verslag der Vergadering te Rotterdam op 7 December 1919	50
Varia oologica X, door A. A. van Pelt Lechner	53
Korte Mededeelingen	55
Aanwinsten Bibliotheek Jan.—Aug. 1919	58
Boekbespreking	60

* * De auteurs ontvangen 25 overdrukken van hunne opstellen gratis, indien zij het verlangen daartoe te kennen geven bij de toezending van het manuscript.

Stukken voor het tijdschrift bestemd zende men aan:

A. A. VAN PELT LECHNER

te *Arnhem* (Velperweg 79).

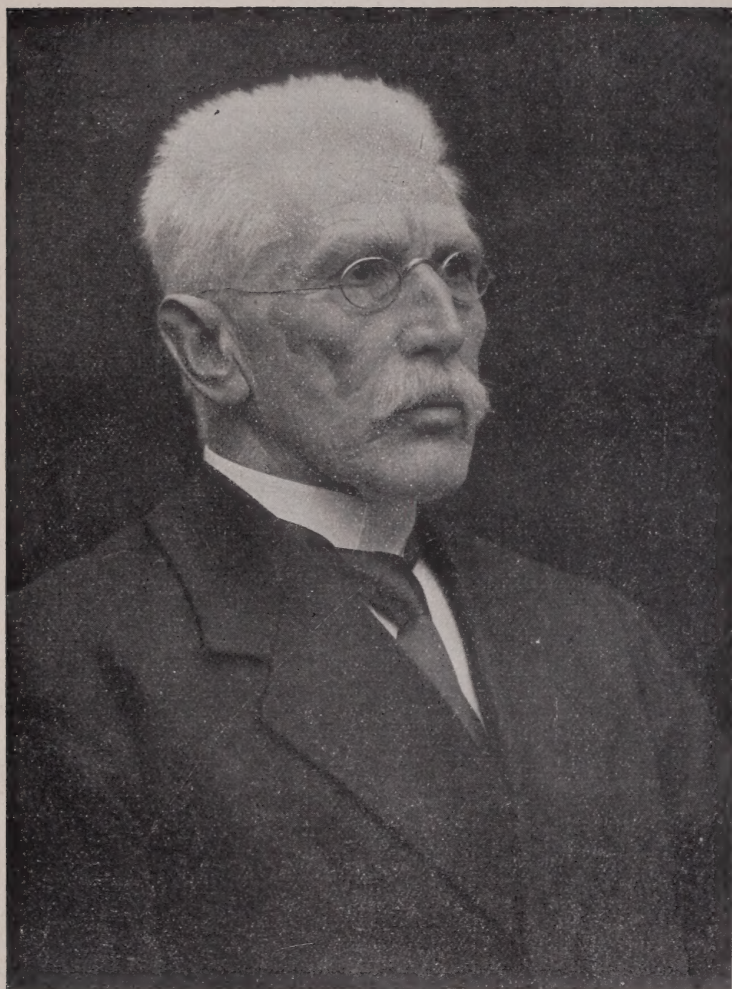
Mededeelingen van het Bestuur.

Van de vroeger verschenen Verslagen en Mededeelingen en van de Jaarboekjes zijn, voorzover zij nog voorhanden zijn, exemplaren tegen *f* 2.— per stuk voor leden, en tegen *f* 3.— per stuk voor niet-leden bij den Secretaris verkrijgbaar; volledige jaargangen van „Ardea” zijn aan hetzelfde adres te bekomen tegen *f* 2.50 per stuk voor leden, en tegen *f* 3.50 per stuk voor niet-leden.

In den boekhandel is „Ardea” verkrijgbaar tegen den prijs van *f* 3.50 per jaargang.

* *

Vervolg op blz. 3 van den omslag.

Dr. JOHANNES BÜTTIKOFER
1850—9 Augustus—1920.

ARDEA

Tijdschrift

der

Nederlandsche Ornithologische Vereeniging

Jaargang IX.

SEPTEMBER 1920.

Aflevering 2.

Dr. JOHANNES BÜTTIKOFER

1850 — 9 AUGUSTUS — 1920.

Den 9den Augustus 1920 bereikte onze hooggeachte voorzitter, Dr. J. Büttikofer, den leeftijd van 70 jaar. Met dit heuglijk feit bieden zijne medebestuurleden hem, mede namens de leden der Nederlandsche Ornithologische Vereeniging, hunne hartelijke gelukwensen aan.

Vanaf de oprichting onzer Vereeniging in 1901 heeft Dr. Büttikofer zitting gehad in het bestuur, eerst als vice-voorzitter, daarna, sedert 1911, als voorzitter. Met zijn optreden als voorzitter is er voor de Nederlandsche Ornithologische Vereeniging een tijdperk van bloei begonnen en is deze Vereeniging meer en meer populair geworden. Onder zijne nobele en bekwame leiding, waarbij hem steeds het doel onzer Vereeniging, beoefening der Ornithologie in haar meest uitgebreiden zin, voor oogen zweeft en waarbij hij zich als hoogstaand wetenschappelijk zoöloog, speciaal ornitholoog, en als krachtig voorstander van bescherming der levende natuur doet kennen, heeft hij het billijk verlangen van ieder lid weten te bevredigen, heeft hij tweedracht en partijdigheid, waardoor de Vereeniging eens dreigde te gronde te gaan, weten te verbannen en heeft hij het aanzien der Vereeniging, vooral ook bij de Regeering, weten te verhoogen.

Niettegenstaande de drukke bezigheden aan zijne betrekking van Directeur der Rotterdamsche Diergaarde verbonden, staat Dr. Büttikofer steeds voor onze Vereeniging klaar; geen bestuursvergadering, geen commissievergadering, geen ledenvergadering of excursie wordt

door hem verzuimd, tenzij een werkelijk geldige reden zulks noodzakelijk maakt.

Wij hopen van ganscher harte, dat het onzen Voorzitter nog lang gegeven moge zijn in de beste gezondheid zijne krachten aan onze Vereeniging te kunnen wijden en dat bestuur en leden nog menige vergadering onder zijn gewaardeerd praesidium zullen kunnen houden.

Prof. Dr. JAN RITZEMA BOS

1850 — 27 Juli — 1920.

Na meer dan een halve eeuw als docent bij het Landbouwonderwijs het vaderland belangrijke diensten te hebben bewezen, heeft Prof. Dr. J. Ritzema Bos wegens het bereiken van den 70-jarigen leeftijd op 27 Juli j.l. de laatstelijk door hem bekleede betrekking van hoogleeraar aan de Landbouw-Hoogeschool te Wageningen neergelegd.

In 1906 trad Prof. Ritzema Bos als directeur van het Instituut voor Phytopathologie te Wageningen op, na sinds 1895 directeur van het Phytopathologisch Laboratorium „Willie Commelin Scholten" te Amsterdam en buitengewoon hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit aldaar te zijn geweest. Op zijn initiatief en onder zijn leiding werd indertijd te Wageningen de Phytopathologische Dienst georganiseerd, een instelling, die hier te lande zoowel als over de grenzen zeer gewaardeerd wordt.

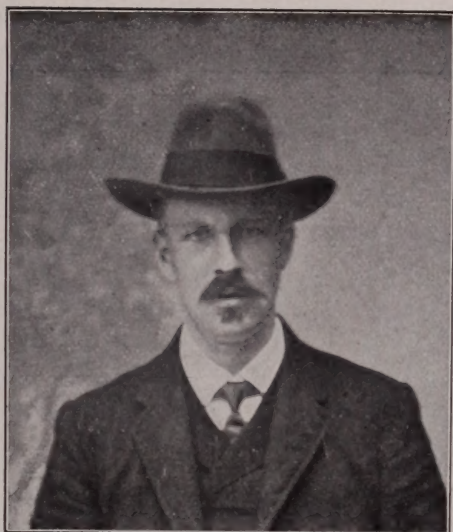
Buiten het vele en belangrijke, dat hij op phytopathologisch gebied publiceerde, schreef hij o.a.: *De Vogels* (Leerboek voor school en huis. Groningen 1883.) en: *Schetsen uit het leven der Vogels* (versierd met 10 gelith. en 10 ongekl. platen. Amsterdam, 1897.). In zijn groot werk, getiteld: *Landbouwdierkunde. Nuttige en schadelijke dieren van Nederland* (2 dln. Groningen, 1877.) worden onze vogels, zoowel zoologisch, als economisch ten opzichte van hun verhouding tegenover onzen land-, tuin- en boschbouw zeer uitvoerig behandeld. Een beëindigend en werkzaam aandeel heeft hij gehad in de totstandkoming der Vogelwet 1912.

Prof. Ritzema Bos behoort tot hen, die het initiatief tot oprichting onzer Vereeniging namen en bekleedt van af haar stichting een plaats in het Bestuur; haar wel en wee vindt bij hem nog steeds een warme belangstelling.

Zijn medebestuurleden bieden Z.H.Gel., mede uit naam der leden, hun hartelijke gelukwensen aan en hopen hem nog menigmaal in hun midden te zien.

Prof. Dr. JAN RITZEMA BOS
1850—27 Juli—1920.

J. L. F. DE MEYERE †

J. L. F. DE MEYERE †

Door een noodlottig toeval overleed den 22sten Juli 1920 onze zeer geachte penningmeester J. L. F. de Meyere. Bij het zwemmen in den Rijn onder Heteren is hij op dien datum jammerlijk verdronken en werd zijn lijk eerst twee dagen later gevonden. Wij verliezen in de Meyere een degelijk beoefenaar der Nederlandsche Ornithologie en een werkzaam bestuurslid, dat de opgenomen taak van penningmeester op de meest nauwgezette wijze vervulde. Hier mogen enkele woorden van dank geuit worden voor de vele diensten, die de Meyere aan onze Vereeniging bewezen heeft gedurende zijn bijna vierjarig penningmeesterschap. De Meyere was, hetgeen de Engelsen noemen een „field-ornithologist“, een van den waren stempel, die naast het observeren in de vrije natuur ook verzamelen hoog noodig achtte. Voor een wetenschappelijke verzameling klopte men nooit te vergeefs bij hem voor materiaal aan, hetgeen hij kon bijeen brengen met een kennis van de in zijne omgeving levende vogels, zooals weinigen bezitten. Het leven van de vogels was zijn lievelingsstudie; vele driften en handelingen trachtte hij langs psycho-analytischen weg te verklaren, zooals zijne publicaties in ons tijdschrift ons toonen. De psychologie vond in de Meyere een ijverig beoefenaar en waar het bij zijne onderzoekingen mogelijk was, bracht hij deze wetenschap in toepassing. Een andere speciale studie van hem was die der paddestoelen; door jarenlange studie had hij van deze gewassen een grondige kennis verkregen en was hij steeds bereid met raad en voorlichting bij te staan. In de volle kracht van zijn leven, slechts 41 jaar oud, is ons mede-lid ons ontvallen. Wij zullen zijne nagedachtenis in eere houden!

Waarnemingen over 1919,
namens de Club „van Trekwaarnemers“,
 medegedeeld door G. A. Brouwer en Jan Verwey.
 (Met plaat IV).

De hier volgende waarnemingen zijn ontleend aan het gedeeltelijk gepubliceerde, gedeeltelijk nog te publiceren artikel „Vogeltrek langs de Hollandsche kust“ in vorige en volgende afleveringen van „De Levende Natuur“, welk artikel de volledige waarnemingen geeft, door

de *Club van Trekwaarnemers* ¹⁾ in het afgelopen jaar verzameld. De laatste vormen als zodanig een vervolg op de gegevens, door „Trekstation Noordwijk aan Zee” medegedeeld en ze zullen worden vervolgd tot het trekjaar 1919 beëindigd zal zijn.

Waar bijna uitsluitend *waarnemingen* gegeven worden, konden de subspecifieke namen niet opgegeven worden; wel echter voegden we achter de soortnaam „subsp.” toe, waar het ons waarschijnlijk voorkwam dat de waarneming op meer dan één vorm betrekking hebben kon.

Garrulus glandarius subsp. — Vlaamsche Gaai.

Een opvallend groot aantal bereikte ons: enkelingen reeds op 14 September (Noordwijk-aan-Zee); vanaf 26 September in de duinstreek ²⁾ bijna dagelijks in groter of kleiner aantal doorkomend tot in de laatste Octoberweek. Ondergeschikte bewegingen hadden nog plaats in de eerste helft van November, terwijl een groot aantal hier den winter bleef hangen (het duidelijkst waarneembaar in de steden; zie onder „Vragen en Korte Mededeelingen” Lev. Nat., XXIV, afl. 9 en 10).

We zouden hier de aandacht willen vestigen op de *trekrichting*. Deze was enkele dagen → noordoost, op andere → zuidwest, terwijl een aantal dagen bewegingen in beide richtingen tegelijk (waarbij de troepjes elkaar kruisten!) waren waar te nemen ³⁾.

Het lijkt ons niet onwaarschijnlijk, gezien het feit dat de allereerste bewegingen alle of nagenoeg alle plaats vonden in noordoostelijke richting ⁴⁾, dat we hier te doen hebben met vogels, afkomstig uit het oorlogsterrein in België en Noord-Frankrijk. De dieren zouden, nadat ze in noordelijke richting aan hun aandrifft tot trekken gevolg hadden

1) De „Club van Trekwaarnemers” heeft zich uit een klein aantal waarnemers gevormd, die zich als hoofddoel stelden:

10. het verzamelen van alle gegevens betreffende Vogel trek;

20. het door onderlingen omgang trainen van elkaar en opleiden van elkaar tot goed onderlegde en accurate waarnemers.

[Bovendien legt de Club, gesteund door een aantal begunstigers, een huidencollectie aan, welke voorloopig materiaal voor de waarnemers levert en later den grondslag zal vormen voor de Trekstationcollectie].

2) Onze notitie's hebben haast alle betrekking op de onmiddellijke nabijheid der kust. De heer C. ten Kate berichtte ons echter dat op 27 September voortdurend troepjes Gaaien over Kampen trokken, nadat het eerste voorwerp zich den 17den vertoond had.

3) „Werkvluchten” waren dit niet, zooals een ieder, die het verschijnsel waarnam, zal getuigen; bovendien schenen de bewegingen in hoofdzaak aan elkaar gelijk voor verschillende plaatsen, in ieder geval voor Den Haag en Noordwijk-aan-Zee.

4) Noordwijk-aan-Zee

29 Sept.	minstens 320	→ N.O.	
30 Sept.	„ 100	→ N.O.	minstens 20 → Z.W.
1 Oct.	„ 7	→ N.O.	„ 250 → Z.W.

gegeven, tegen de Waddenzee gestooten en hier omgekeerd zijn, om de gedekte tafels van Holland tot winterverblijf te kiezen.

(Voorjaarswaarnemingen wijzen er niet op dat onze veronderstelling juist zou zijn; evenmin geven de 13 dezen winter verzamelde Gaaian uitsluitel, welke ons ter beschikking stonden.)

Chrysomitris spinus (L.) — Sijse.

Op 24 en 25 Juni zag ik telkens een mannetje op het onkruid tusschen de tramsporen halverwege Noordwijk-Binnen en Rijsburg. Het dier kwam, hoewel herhaaldelijk opgejaagd door voorbijgaande trams, steeds daar terug (Jan Verwey).

Loxia curvirostra L. — Kruisbek.

De eerste mededeelingen over het verschijnen van Kruisbekken in onze duinstreek, welke ons bereikten, hadden betrekking op groote troepen die omstreeks 3 November in het duin onder Vogelenzang verschenen, waar ze op dezen datum voor het eerst werden waargenomen (jachtopziener Jansen, mededeeling Jan P. Strijbos). Ze werden gevolgd door andere waarnemingen gedurende November en de eerste Decemberhelft, die er alle op wezen dat, hoewel enkele troepen zich gedurende eenigen tijd op geschikte plaatsen ophielden, we met een (althans voor de duinstreek) uitgesproken trek (zeer waarschijnlijk in zuidwestelijke richting) te doen hadden. Slechts een kleine hoeveelheid hield zich in het Zwarteveld onder Vogelenzang tot Januari '20 op en werd daar voor het laatst gezien op den 13den van die maand (Jachtopziener Jansen), terwijl ook bij Bloemendaal voorwerpen werden waargenomen in de eerste week van Januari (Jac. P. Thijssen).

Emberiza hortulana L. — Ortolaan.

Den 9den Mei werden 7 of 8 exemplaren van zeer nabij waargenomen op de bouwlandjes langs den Duinweg (Noordwijk-aan-Zee); 16 Mei werd op ongeveer dezelfde plaats één enkel voorwerp gezien (G. A. Brouwer en Jan Verwey).

Eremophila alpestris flava (Gmelin). — Strandleeuwerik.

25 October werden 6—10 voorwerpen aan den Dellewal op Terschelling waargenomen (Ad. Burdet en Jan Verwey). Enkele dagen tevoren waren ze reeds in deze buurt gezien.

Drie exemplaren aan het Zuiderzeestrand bij Amsterdam op 16 November (J. W. van Dieren en F. Hunger).

Ongeregeld aan den dijk bij 'de Cocksdorp (Texel), waar 2 voorwerpen werden gezien op den 21sten en 6 op den 22sten December (J. G. Koopman); terwijl in Januari 1920 terzelfder plaatse 2 ex. op

den 24sten en een troep van ruim 25 stuks op den 25sten van deze maand werden waargenomen, de laatste koppel ook op bouwland binnendijks (G. A. Brouwer).

Parus ater L. — Zwarte Mees.

Behalve een zeer groot Gaaienbezoek en het verschijnen van een aantal Kruisbekken, hebben we buitengewoon belangrijke Meezen-verplaatsingen gehad, waaronder een groot aantal van de voor het westen van ons land vrij zeldzame Zwarte Mees.

Op 9 September werden voor het eerst met een aantal Pimpel- en Koolmeezen, 3 voorwerpen te Noordwijk-aan-Zee waargenomen en terwijl de daarop volgende dagen slechts een klein aantal doortrok, nam, tegelijk met het heele Meezen-aantal, het aantal *ater*-voorwerpen in het begin van de vierde Septemberweek toe, zoodat al gauw overal, zelfs midden in steden en dorpen (b.v. Leiden en Noordwijk-Binnen op 22 en 23 September) het druk gelok der vogels te hooren was.

5 October werd voor het eerst verandering genoteerd: inplaats van een duidelijke trek in zuidwestelijke richting (vnl. langs den binnenduinrand), begon een zeer sterke Meezenbeweging naar het Noordoosten, zoowel in den zeereep als aan den binnenrand. Aanvankelijk namen hoofdzakelijk Pimpelmeezen hier aan deel, doch ook een aantal Koolmeezen en een klein aantal *ater*-voorwerpen.

Tot 12 October duurde dit verschijnsel voort, doch het aantal minderde; terwijl de eerste dagen troepen van 40 en 50 hoog voortschokkende Meezen geen zeldzaamheden waren, namen de troepen in getalsterkte af tot 20, 15 en 10 stuks.

Evenals begin October, kort voor de → N. O. trek begon, de trekrichting der aanwezige voorwerpen weinig uitgesproken was, was na 12 October van een eigenlijken trek niet te spreken. De dieren hielden zich geheele dagen op eenzelfde plek op en verlevendigden door hun voortdurend lokken en vrij regelmatige zang zeer onzen in dezen tijd nogal stillen binnenduinrand.

Op 17 October werden eindelijk weer groote troepen genoteerd, waarbij de trekrichting opnieuw omgeslagen was. De beweging was zéér sterk: zoowel Zwarte-, als Kool- en Pimpelmeezen namen er aan deel. Ook op 18, 19 en 20 October duurde deze trek voort, doch het schijnt dat na deze dagen de heele verplaatsing vrijwel geëindigd is geweest. Een klein aantal bleef op enkele geschikte plekken, zoodat in November en December Zwarte Meezen aan te treffen waren onder Wassenaar, Vogelenzang en waarschijnlijk andere gemeenten.

Resumeerend krijgen we dus:

van ± 9 September tot aanvang October bewegingen → Z.W.

van ± 5 October tot ± 12 October bewegingen → N.O.

van ± 17 October tot ± 20 October bewegingen → Z.W.

Gedurende November en December het verblijven van een klein aantal op enkele geschikte plaatsen.

(De Heer C. G. B. ten Kate deelde ons (d.d. 24 Februari 1920) nog mede, dat in de laatste week van September groote aantallen Zwarte Meezen te Kampen aanwezig waren).

Parus cristatus subsp. — Kuifmees.

Een voorwerp van zeer nabij waargenomen in het duin onder Vogelenzang op 21 Mei (Jan Verwey).

Of de soort daar wellicht broedt, is ons niet bekend; de plaats, een klein groepje dennen *midden* in het duin, ter hoogte van dam 17 en voetbrug 3 der Amsterdamsche Waterleiding, wijst er niet op.

Regulus regulus (L.) — Goudhaantje.

Laatste voorwerp voorjaars trek op 10 Mei bij Puiken Duin.

Eerste waarneming herfst trek een ex. op 6 September bij Villa Nova na een nacht van sterken trek; talrijke Zwartgrauwe Vliegenvangers, Fitissen en andere Sylviidae hielden zich dien dag aan den binnenduinrand op.

Regulus ignicapillus (Temm.) — Vurgoudhaantje.

Werd dit voorjaar slechts éénmaal waargenomen t. w. een voorwerp dat op 9 Mei den heelen dag druk zingend huisde op de helling boven de boerderij Puiken Duin bij Noordwijk-aan-Zee (G. A. Brouwer en Jan Verwey).

Het eerste exemplaar van den herfst trek werd gezien op 14 September (eveneens zingend) aan de binnenafgang der Noordwijkerhouterslag (G. Traanberg en G. A. Brouwer).

Daarna 2—3 voorwerpen bij Villa Nova (Noordwijk-aan-Zee) op 18 September en 1 voorwerp terzelfder plaatse op 8 October (Jan Verwey). Tenslotte werden op 12 October minstens 2 stuks gezien bij Puiken Duin onder een troepje (gewone) Goudhaantjes (G. A. Brouwer).

Ampelis garrulus L. — Pestvogel.

Enkele voorwerpen werden half October gezien in de boschjes achter West-Terschelling op Terschelling (van der Burgt). Omstreeks dienzelfden tijd zou 's nachts een voorwerp op den Brandaris-trans gezien zijn door een der dienstdoende wachters.

Eén voorwerp werd te De Bilt waargenomen op 19 October (mededeeling J. G. Kruyff) en bovendien hielden enkele exemplaren zich eenigen tijd te Alkmaar op, waar ze werden gezien op 10, 11, 12 en 13 December. Deze waarnemingen hebben hoogstwaarschijnlijk alle op dezelfde 2 of 3 vogels betrekking (mededeeling L. van 't Sant).

Tenslotte werden 2 stuks gezien onder Bloemendaal in de eerste week van Januari (1920) (Jac. P. Thijsse).

(Zie volledigheidshalve ook Levende Natuur, XXIV, pag. 351).

Buteo buteo subsp. — Buizerd.

Twee zomerwaarnemingen:

18 Juli. „Een donker voorwerp dat den heelen dag hier in de buurt rondzwierf.”

24 Juli. „2 donkere exemplaren boven den Bierlap.” (Wassenaar, R. IJzerman).

Falco peregrinus subsp. — Slechtvalk.

Het laatste voorwerp voor den voorjaarestrek op 11 Mei in het duin achter Vogelenzang, hoog overkomend in pal zuidoostelijke richting (identificatie op vliegbeeld; Jan Verwey).

Het eerste voorwerp voor den herfsttrek was een vogel, welke op 31 Augustus doorkwam, laag over den zeereep, pal de kust langs. De vogel passeerde onder schitterende belichting en kwam zeer dicht langs (J. G. Koopman en Jan Verwey).

Na dezen datum werd, eveneens te Noordwijk-aan-Zee, telkens 1 voorwerp gezien op 2 en 3 (J. G. K.) en 7 September (G. A. B. en J. V.), terwijl op 11 September een voorwerp 's avonds boven Den Haag werd gezien, dat tenslotte streek op een der kleine dakluikjes halverwege de spits der R.-K. kerk in de Parkstraat (G. A. Brouwer). Na dezen datum vrijwel geregeld waargenomen.

Sula bassana (L.) — Jan van Gent.

We kunnen de volgende waarnemingen geven, alle, op twee na, voor Noordwijk-aan-Zee:

3 April passeert 1 oud voorwerp zeer ver uit de kust in noordoostelijke richting.

11 April worden 2 oude exemplaren gezien „vlak achter elkaar aanvliegend → zuidwest.”

29 Mei komt 1 oud voorwerp langs in noordoostelijke richting (Zandvoort; G. Traanberg).

Op 12 October koersen meerdere oude Genten, visschend binnen kijkerbereik, voor de kust (eenmaal worden er 3 bij elkaar gezien). Ook wordt 1 voorwerp in „overgangskleed” (zie: Dr. E. D. van Oort, „Ornithologia Neerlandica”, pag. 49), waargenomen. Bovendien dezen dag onder Zandvoort 4 oude exemplaren, enkele honderden meters uit de kust (G. Traanberg).

1 November komen 's avonds tegen schemer 1 jong en 1 oud voorwerp visschend langs in noordoostelijke richting.

2 November beweegt zich een stroom dezer dieren langzaam voort in noordoostelijke richting; minstens 48 stuks worden geteld:

„Een deel passeert vrij dicht onder de wal, met het bloote oog gemakkelijk te zien, andere blijven op zoo'n enormen afstand dat alleen aan hun wijze van voortbeweging, het zwevende glijden, te zien is dat ze Genten zijn. (Ik heb dus waarschijnlijk een deel gemist).

Alle vischten; ze vlogen langzaam, maar zeer „steadily” tegen den sterken, scherp (N.-O.) wind in, af en toe neerschietend en soms bleven ze dan vrij lang op het water liggen, de kop op langen nek hoog opgeheven. Meest verdwenen ze bij dit duiken, ook al stootten ze vanaf zeer geringe hoogte, in een wolk van schuim. De meesten waren volwassen. Ik noteerde 10 halfwassen voorwerpen ¹⁾, 1 jong en 3 stuks, waarvan het kleed onbekend bleef” (deze waren echter niet volwassen). We voegen hier aan toe, dat verschillende stadia van het overgangskleed werden waargenomen, waarbij de hoeveelheid wit in het gevederte zeer varieerde.

Op 9 November komt 1 oud voorwerp langs in zuidelijke richting en tenslotte wordt op 16 November weer een stroom, zooals die op 2 November, genoteerd, welke zich eveneens in noordoostelijke richting (tegen den wind in), visschend langs de kust beweegt; minstens 60 stuks worden geteld, doch het heele aantal vogels dat er aan deel neemt, is waarschijnlijk veel grooter.

Ardea cinerea L. — Blauwe Reiger.

In den avond van den 13den September passeerde ter hoogte van Puiken Duin (Noordwijk-aan-Zee) een troep van 40 stuks in den vorm van een enorme V in zuidwestelijke richting, even later gevolgd door twee troepjes van resp. 14 en 12 vogels (meerdere waarnemers).

Deze wijze van trekken was ons nog onbekend.

Ciconia ciconia (L.) — Ooievaar.

2 November. „Boven Schoten (N. H.) 2 Ooievaars, cirkelend zuidwaarts” (G. Traanberg).

Rallus aquaticus (L.) — Waterral.

Op 2 November, bij het begin van de vorstperiode, zag ik een exemplaar in de Zorgvliet-vijver aan de Groot-Hertoginnelaan te Den Haag. Het dier zwom naar den kant, waar het tenslotte in een biezenpol verdween. Het was zeer schuw (G. A. Brouwer).

Squatarola squatarola (L.) — Goudkievit.

Voorwerpen in vol zomerkleed werden in Mei 1919 meerdere malen aan het strand bij Noordwijk-aan-Zee waargenomen; ook onder de Augustus-waarnemingen zijn 2 vogels in prachtkleed op den 10den van deze maand (bij Scheveningen).

1) Voorwerpen in „overgangskleed” (zie boven).

Het vermoeden, dat de soort ook den polder bezocht ¹⁾, (meer dan eens waren aan het strand exemplaren gezien welke land in vlogen of was de roep van boven den polder gehoord), werd eerst op 19 October bevestigd, toen 3 stuks daar in het weiland werden aangetroffen (J. H. Pellinkhof en G. A. Brouwer). Na dezen datum werden op 9 en 16 November exemplaren in den polder waargenomen.

Den 9den November had bovendien een sterke trek dezer dieren langs zee plaats met Wulpen, Kieviten en een klein aantal Strandloopers. Troepjes van 12, 15 en zelfs 19 stuks werden hierbij genoteerd.

Deze trek, welke plaats had na geringe temperatuurdaling 's nachts, vooral in het Noorden des lands, is te begrijpen, gezien het zeer groot aantal vogels dat einde October volgens onze waarnemingen op de Wadden aanwezig was (Eendracht — 17 tot 20 October — J. G. Koopman; Vlieland en Terschelling — 23 tot 27 October — meerdere waarnemers). Naast de Bonte Strandloopers en Scholeksters was *Squatarola* onder de steltloopers een der hoofdfiguren, terwijl eind December (Eendracht — 20 tot 28 December — J. G. Koopman) de soort spaarzaam vertegenwoordigd was.

Himantopus himantopus L. — Steltkluit.

Op 1 Juni 1919 werden twee voorwerpen waargenomen in den polder Waalenburg op Texel.

Op dato bracht de Heer Mr. P. G. van Tienhoven zijn jaarlijksch bezoek aan de broedterreinen van de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten ter plaatse, toen twee Ruiter-achtige vogels aan het Rommelpotskil opvlogen, die op het eerste gezicht herinnerden aan Groenpootruiters, maar welke onder het strijken (± 100 M. verder) oogenblikkelijk de vliegende figuur uit Snouckaert's Avifauna (Pl. X) in gedachte brachten.

Op deze ± 100 M. afstand waren duidelijk te zien (met $8 \times$ kijkers): de enorm lange, roode pooten; de betrekkelijk korte $\pm$ rechte snavel; het *donkere achterhoofd* en de kleine romp (kleiner dan die van de gewone Kluit, waarvan enkele exemplaren ter vergelijking in de nabijheid waren).

De vogels waren weinig schuw en stapten op hun hooge beenen eigenaardig rond, in het slibbige water naar voedsel zoekend. (Waarnemers zijn o.m. de Heeren J. Drijver, Mr. P. G. van Tienhoven, R. IJzerman en G. A. Brouwer).

Buitengewoon toevallig werd *op denzelfden dag, omstreeks hetzelfde uur*, een voorwerp waargenomen aan een der Hatertsche venen bij Nijmegen.

¹⁾ cf. Snouckaert van Schauburg, „Avifauna Neerlandica”, pag. 93 en Jaarbericht „Club v. Ned. Vogelk.” No. 6. pag. 21.

De vogel gaf aanvankelijk den indruk aan het ven te willen strijken, doch dit gebeurde, waarschijnlijk door onze aanwezigheid, tenslotte niet; het vloog toen, zonder ophouden eigenaardig roepend: „rèh, rèh”, in noordelijke richting vrij laag over en was, vlugger dan we wel wenschten, achter de dennentoppen van den dichtstbijzijnden heuvel verdwenen. De zeer lange pooten, waarvan we meenden te zien dat het hielgewricht nog buiten den staart uitstak, de korte snavel, de zwarte bovenzij met scherp daartegen afstekenden achterrug en de vrij spitse vleugels maakten de determinatie intusschen niet moeilijk! (Ad. Oomen en Jan Verwey).

Tringoides hypoleucos (L.) — Oeverlooper.

De eerste exemplaren hooren overtrekken in den nacht van 4 op 5 Mei in het duin achter „Ruigenhoek” (onder Noordwijk) en den 5den Mei werd voor het eerst een klein aantal voedselzoekend aangetroffen aan de kanalen der Amsterdamsche Waterleiding onder Vogelenzang. Een aantal trok door of hield zich op aan de bovengenoemde kanalen gedurende Mei, doch tegen het eind van deze maand in gering aantal; 4 Juni 's avonds voor het laatst voorwerpen genoteerd, overkomend (te Noordwijk-aan-Zee) in noordoostelijke richting.

De eerste ¹⁾ waarneming voor den herfsttrek betreft een aantal, dat in den nacht van 19 op 20 Juli gehoord werd aan den Brandaris (J. Drijver), terwijl 20 Juli voor het eerst weer 2 voorwerpen aan een der kanalen achter „Ruigenhoek” voedselzoekend werden aangetroffen. Vanaf dezen datum dan vrijwel geregeld Oeverloopers (in sommige nachten in zeer groot aantal) doorkomend gedurende Augustus en September; in klein aantal in October.

Den 7den December werd een voorwerp van zeer nabij waargenomen (gehoord en gezien) op het zuidelijke hoofd van de haven van IJmuiden, waar het tusschen de bazaltblokken naar voedsel zocht (G. Traanberg).

Dit is de eerste, ons bekende winterwaarneming.

In Engeland overwintert de soort af en toe in zuidelijk Devon (A. Handlist of British Birds, p. 179) en Cornwall (Bull. B. O. C., XXII, p. 171).

Hoewel deze waarneming zeer laat is, heeft ze o. i. toch niet op een overwinterend voorwerp betrekking.

Stercorarius parasiticus (L.) — Kleine Jager.

De ingewikkelde vederkleeden en de groote gelijkenis der beide kleinere soorten, maken de determinatie der Jagers buiten zeer moeilijk. Indien het echter lukt bij voorwerpen van *L. canus*- grootte duidelijk witte vlekken op de bovenzijde der vleugels halverwege de

¹⁾ Zeer waarschijnlijk werd reeds 19 Juli 's avonds een voorwerp gezien aan de Waterpartij (Scheveningsche Boschjes).

eerste groote-slagpennen ¹⁾ vast te stellen, kan men zeker zijn met eerste-jaarsvoorwerpen van *St. parasiticus* te doen te hebben ²⁾). Onder gunstige omstandigheden is ook de tweede-jaarsvogel buiten te determineren, daar de witte vleugelvlek bij deze meestentijds nog als een duidelijke rest aanwezig is (1 voorwerp — 5 October 1918 — Noordwijk-aan-Zee; 1 exemplaar van de donkere phase — Vlie — 23 October 1919).

Onze waarnemingen langs zee in Augustus en September zijn eerst het laatste jaar vrij volledig geworden en daarbij bleek dat de Kleine Jager vanaf half Augustus, op eenigen afstand uit de kust, weken lang vrijwel geregeld waar te nemen was, op sommige dagen zelfs in groot aantal. Het heele aantal Jagers, waargenomen in den herfst van 1919, bedraagt minstens 70 stuks en van 24 van deze kon worden vastgesteld dat ze tot de bovenbedoelde eerste-jaarsvogels behoorden (onder hen waren 6 stuks van de lichte en 5 van de donkere phase). We kregen den indruk dat eerste-jaarsvogels vrij aanzienlijk in de meerderheid waren; dit ligt trouwens voor de hand. Stellig hadden de overige (± 50) waarnemingen nagenoeg alle op *parasiticus*-voorwerpen betrekking; als zeker waargenomen meenen we echter alleen 2 oude vogels te mogen opgeven nl. een exemplaar van de donkere phase op 31 Augustus en een voorwerp der lichte phase op 21 September ³⁾).

De eerste Jager (waarschijnlijk *St. parasiticus*) werd waargenomen op 12 Augustus onder Zandvoort; de laatste waarneming betreft een voorwerp dat op 1 November tegen schemer gezien werd, terwijl het enkele Meeuwen ver over zee vervolgde. Deze opgave wijst er, evenals de waarnemingen in vorige jaren, op dat het aantal ter hoogte van ons land overwinterende voorwerpen betrekkelijk zeer gering is, terwijl Jagers bijna talrijk schijnen door te trekken gedurende de tweede helft van Augustus en gedurende September, in kleiner, doch niet gering ⁴⁾ aantal in de eerste helft van October, waarschijnlijk vrijwel spaarzaam in de tweede helft dier maand.

Op geschikte dagen in Augustus en September waren de dieren talrijk aanwezig boven zee; als regel vliegen ze laag over het water; na het uitkiezen van hun Meeuw of Stern stijgen ze dan snel tot deze op, waarna de vervolging begint. In vele gevallen jagen ze gezellig, zonder dat we ooit onderlinge vervolging waarnamen na den roof. Vrij vaak

1) Deze vlekken zijn zichtbaar aan het eind der groote slagpen-dekveeren.

2) *Stercorarius parasiticus* (L.) en *St. longicaudus* Vieillot verschillen slechts weinig in grootte; *St. pomarinus* Temm is aanmerkelijk groter dan deze beide.

3) Deze werden waargenomen onder zéér gunstige omstandigheden.

4) Zie „Waarnemingen van het Trekstation Noordwijk-aan-Zee”, *Ardea* VIII, afl. 1., „Dagelijksch Overzicht”.

ziet men 2 of 3 stuks bijeen, minder dikwijls 4; bij spuien te IJmuiden op 26 October j.l. waren daar 6 jonge voorwerpen aanwezig onder de $\pm$ 300 Zilver- en vele Kokmeeuwen boven de buitenhaven. Vaak strijken de dieren na de jacht op het water, waar ze dan lang kunnen blijven liggen; slechts éénmaal zagen we een Jager op het strand staan. De vervolging wordt soms zeer hardnekkig doorgevoerd (meerdere malen tot boven den zeereep) en meer dan eens werden we er op opmerkzaam gemaakt doordat de Meeuw die de Jager op zich ziet aankomen luid begint te krijschen. De zooveel grootere Zilvermeeuw doet hierbij niet voor *canus* onder.

(Deze mededeelingen zijn in hoofdzaak samengesteld uit waarnemingen van de heeren G. A. Brouwer, J. G. Koopman, G. Traanberg en Jan Verwey).

Stercorarius longicaudus Vieillot. — Kleinste Jager.

Den 28sten September een dood aangespoeld voorwerp aan het strand onder Zandvoort. De vogel, welke nu deel uitmaakt van de collectie van 's Rijks Museum van Nat. Historie te Leiden is een ♂ in zijn tweede jaar en hoort tot de lichte jeugd-phase (Jan P. Strijbos).

Larus glaucus Brünn. — Burgemeester.

Tijdens den zeer krachtigen Noordwester-storm en hooge zee van 19 December, werden vanaf de Scheveningsche Pier, tusschen de jonge en oude Zilver- en Mantelmeeuwen, welke zich in een nagenoeg onafgebroken stroom in zuidwestelijke richting langs de kust bewogen, tusschen 2 en 3.30 n.m., niet minder dan 6 *glaucus*-voorwerpen gevonden, alle jonge exemplaren, reeds op grooten afstand te herkennen aan de lichte kleur en vooral de lichte vleugelpunten. De mogelijkheid, dat zich hieronder *leucopterus*-voorwerpen bevonden, zal niet uitgesloten zijn (Jan Verwey).

Op 25 December werd een jong voorwerp waargenomen op de Vliehors (J. G. Koopman).

Larus minutus Pallas. — Dwergmeeuw.

Den 15den Mei werd een jong voorwerp waargenomen bij Noordwijk-aan-Zee. Het stond op het strand, maar vloog bij nadering op en streek op het water. Vanaf het strand was het mogelijk de volgende notitie's te maken: „snavel leek zwart, voorhoofd was vuilwit; kopzijden, wangen, oorstreek en achterhoofd en een deel der bovenkop waren blauw-zwart-grijs”; „de teekening op de vleugel herinnerde aan die van jonge *Rissa*”; „de staart droeg een band, de pooten waren rood.” (G. A. Brouwer).

Op 15 Augustus werd een oud voorwerp in winterkleed op het strand van Texel bij de Mok waargenomen (J. Drijver).

Fulmarus glacialis (L.) — Noordsche Stormvogel.

16 Juli 1919 vond ik een dood voorwerp aan den dijk bij Petten (Noord-Holland) (E. Prager).

Nog niet gepubliceerd werd een mededeeling van den heer R. IJzerman, blijkens welke een voorwerp 7 Juli 1918 door hem op het strand in de nabijheid der Wassenaarsche slag werd gevonden.

Gezien de 5 zomerwaarnemingen der laatste jaren ¹⁾ en de gestadige toename der soort op de Engelsche broedplaatsen, is het mischien gerechtigd te veronderstellen dat deze vogels van zeer ver kunnen komen aandrijven.

Cygnus spec. — Z w a a n.

14 Juli werden 2 exemplaren („geheel wit, dus geen jongen“) waargenomen aan den noordoostpunt van Texel, welke in de richting der Waddenzee langs vlogen (J. G. Koopman en R. IJzerman).

Uria lomvia (L.) — Groote Zeekoet.

Een geslachtsrijp ♀ in geheel verschen en ongeschonden toestand werd den 24sten December dood aan het strand bij Noordwijk-aan-Zee gevonden.

Daar deze soort, door de gelijkenis met *Uria troile* (L.) o. i. gemakkelijk over het hoofd gezien kan worden, geven we hier enkele verschillpunten:

	<i>Uria troile</i> (L.).	<i>Uria lomvia</i> (L.).
	50 ex. in November en December '19 en Januari '20, hoofdzakelijk bij Noordwijk-aan-Zee verzameld.	♀ — 24 December 1919 — Noordwijk-aan-Zee.
Vleugellengte ²⁾	192 m.M. (♂-26-11-'19 Noordwijk-aan-Zee) — 212 m.M. (♀ van de variëteit <i>ringvia</i> Brünnich — 21-1-'20 Noordwijk-aan-Zee). Gemiddelde maat: 202.7 m.M.	De beide vleugelmaten verschillen onderling en bedragen resp. 221 en 223 m.M.
Snavellengte	36 m.M. (jong voorwerp (sexe) ? — 11-12-'19 — Zandvoort) 51.5 m.M. ³⁾ ♂ ad. — 1-2-'20 — Noordwijk-aan-Zee). Gemiddelde maat: 46.8 m.M.	37 m.M.
Staart	41-56 m.M.	54 m.M.

- 1) n.l. ♀ — 23 Juli 1907 — Vliehors (Ornithologia Neerlandica, pag. 32).
 — 24 Juni 1916 — Noordwijk-aan-Zee (Jaarbericht No. 6 Club van Ned. Vogelkundigen, pag. 20).
 — 7 Juli 1918 — Wassenaar (zie boven).
 ♀ — 10 Juli 1918 — Egmond-aan-Zee (Ornithologia Neerlandica, pag. 32).
 — 16 Juli 1919 — Petten (zie boven).

2) De maten zijn volgens de methode, aangegeven in „A Practical Handbook of British Birds“, Part I, p. XIII. Alle maten zijn genomen aan versch materiaal.

3) De maximum-maat welke we vonden bedraagt 52 m.M., doch sexe noch leeftijd van dit voorwerp (6-12-'19 — Noordwijk-aan-Zee) zijn bekend.

Boven: *Uria troile* (L.) var. *ringvia* Brunn.
♂ — 26 November 1919 — Noordwijk aan Zee.
Onder: *Uria lomvia* (L.)
♀ — 24 December 1919 — Noordwijk aan Zee.

Reichenow („Die Vögel", Bd. I, S. 84) geeft voor *Uria lomvia* op: „Unterscheidet sich von der Vorgenannten nur durch kürzeren und dickeren Schnabel, die Entfernung der Schnabelspitze vom vorderen Winkel des Nasenlochs beträgt 30 bis 33 mm., bei *U. troille* 37—45 mm."

Deze maten geven bij 12 door ons gemeten *troille*-voorwerpen echter als uitersten 30.5 m.M. en 43.5 m.M.

Ook de absolute hoogte van den snavel levert geen criterium.

We wijzen er hier terloops op dat de hierboven opgegeven minimum-snavelmaat en enkele andere zeer geringe *snavel*maten betrekking hebben op jonge, bovendien zeer kleine voorwerpen, wellicht zeer laat uitgebreed en niet meer tot volledige ontwikkeling gekomen; de sexe van het exemplaar van 11-12-'19-Zandvoort was nog ongedifferentieerd.

Ter illustratie van het verschil in snavel*vorm* en de verdeling van zwart en wit (van het winterkleed) aan den kop diene nevenstaande foto.

Weeke deelen: Iris donkerbruin; snavel zwart met lichthoornkleurige punt. De geelwitte rand van den bovensnavel van den mondhoek tot aan het neusgat was aan het versche exemplaar duidelijker zichtbaar dan thans aan de huid. Pooten en vliezen licht-bruingeel aan de voorzijde; achterzijde loopbeen en onderzij teenen zwart.

Uria troille (L.) — Zeekoet.

We zouden hier de aandacht willen vestigen op het geweldig aantal zeevogels, vnl. Zeekoeten, dat door de aanwezigheid op zee van velden ruwe teerolie dit najaar den dood vond.

Sedert 1915 ¹⁾ was het aantal aanspoelende teerslachtoffers gering geweest, totdat eind November 1919 aanzienlijke hoeveelheden plotseling omkwamen.

Dat deze teervelden over groote afstanden geweldige schade kunnen aanrichten, blijkt uit de aantallen, in diezelfde dagen onder Zandvoort en IJmuiden gevonden (Jan P. Strijbos en G. Traanberg), terwijl de Heer C. J. Eyma ons betreffende Egmond-aan-Zee bericht (brief d.d. 1 Jan. 1920): „Omstreeks 25 November 1919 spoelden hier talrijke Zeekoeten en Alken aan, alle ontoonbaar door teer." Wij ontvingen in 3 dagen tijds (24, 25 en 26 November) ruim 40 exemplaren, alle onder Noordwijk-aan-Zee verzameld.

1) Blijkens een aantekening uit 1915 vonden we den 12den April van dat jaar over een afstand van enkele kilometers strand, even ten Noorden van Noordwijk-aan-Zee, bijna onherkenbaar door ruwe teerolie, aangespoeld 6 Jan van Genten, 18 Zeekoeten, 4 Alken en 1 Duiker.

De Heer Eyma deelt ons betreffende Egmond-aan-Zee hieromtrent nog mee: „Het aantal in April 1915 alhier aangespoelde teervogels was treurig; toen lag het strand bedekt met bruine klonten, die een vogel bevatten."

Hoewel wij slechts enkele Duikers (4, alle *Colymbus stellatus*) en Futen ontvingen, deelt de Heer Eyma ons naar aanleiding hiervan mee: „Alleen zou ik de opmerking willen maken, dat ik meerdere duikers en groote zwarte zeeëenden heb ontvangen, die geducht in de teer zaten. Ik ontving o.a. ook een gekuifde aalscholver, die springlevend was, doch van bek tot staart bedekt met een olieachtige stof.”

Wij ontvingen zelf nog een oud ♀ van *Rissa tridactyla* (L.), welke vogel door teer aan het gevederte in zoodanigen toestand was, dat zij (31 Januari 1920 te Noordwijk-aan-Zee) levend gegrepen kon worden.

Daarnaast werden aan het strand meerdere malen voorwerpen van *Calidris arenaria* gezien met teer aan kop en borst (o.m. 14 Dec. '19 Wassenaar, 28 Dec. '19 Noordwijk-aan-Zee en 26 Januari '20 de Cocksdorp, Texel's noordpunt), terwijl ook exemplaren van *L. argentatus*, *L. canus* en *L. ridibundus* (2 stuks haast onherkenbaar 30 November '19 in den polder tusschen Katwijk en Noordwijk-Binnen) met teer werden waargenomen.

Podiceps cristatus (L.) — F u t .

Den 17den Mei werden 4 voorwerpen bij Noordwijk-aan-Zee waargenomen, welke niet ver uit de kust in zuidwestelijke richting afdreden (G. A. Brouwer).

Deze doortrekdatum komt ons laat voor.

COENRAAD JACOB TEMMINCK,

(31 Maart 1778—30 Januari 1858)

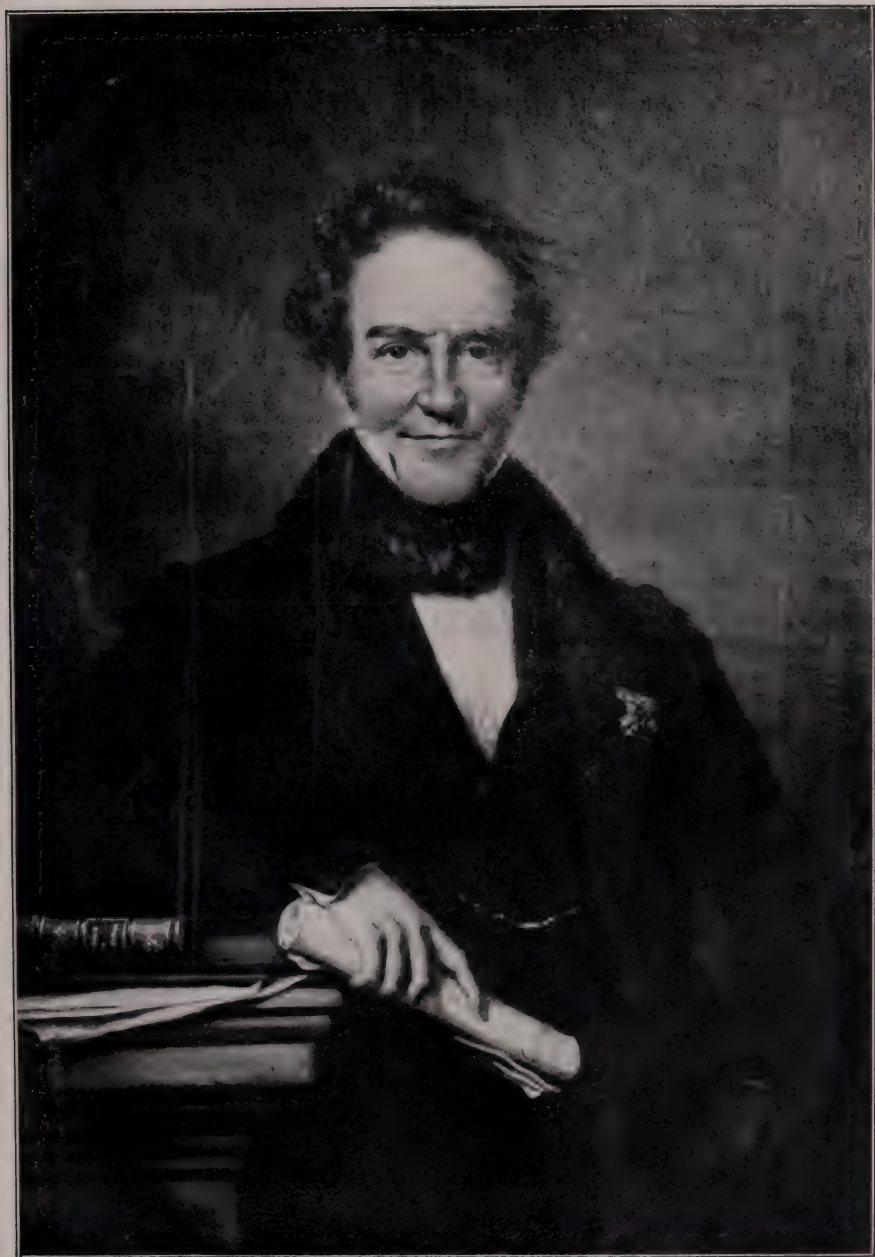
uit zijne brieven geschetst,

door W. H. DE BEAUFORT. Met 2 portretten (Pltn. V en VI).

*Aan de nagedachtenis
van mijnen oom M. Temminck.*

Het wil mij haast vermetel toeschijnen den naam van Nederland's grootsten ornitholoog boven deze regelen te schrijven, het zou den lezer kunnen doen vermoeden eene min of meer omvangrijke biographie van den beroemden schrijver der „Manuel d' Ornithologie” te zullen vinden, een vermoeden dat zeker op eene teleurstelling zou moeten uitloopen.

Neen wanneer ik het waag eene kleine karakterstudie van dezen merkwaardigen man aan „Ardea” toe te vertrouwen dan doe ik dat zeker niet om de levensbeschrijvingen te verbeteren die van hem

COENRAAD JACOB TEMMINCK,

geb. te Amsterdam 31 Maart 1778,
overl. te Leiden 30 Januari 1858.

(Op 58-jarigen leeftijd, naar het schilderij van J. A. Kruseman.
Eigendom van C. J. Temminck Jr. te Hilversum.)

gegeven zijn ¹⁾, zij zijn van bevoegdere hand dan de mijne, doch veeleer uit een soort plichtsgevoel, om ook aan anderen iets te geven van hetgeen waarmede ik toevallig bevoorrecht werd.

Of gaat er geen groote bekoring uit van het snuffelen in oude manuscripten en brieven? Denkt U dan even den vogelliefhebber, die op een goeden dag een groote kist thuisgezonden krijgt, bevattende..... de manuscripten en nagelaten geschriften van Coenraad Jacob Temminck.

Het was mijn sindsdien helaas overleden oom M. Temminck ²⁾ wien ik dit buitenkansje dankte en aan wiens nagedachtenis het mij eene behoefte was deze regelen op te dragen.

Daarnaast had ik het buitengewone voorrecht in den persoon van den Heer F. A. Verster van Wulverhorst, den 94-jarigen oud-administrateur ³⁾ van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, iemand te ontmoeten die den in 1858 overleden Temminck persoonlijk gekend heeft en mij uit den onpeilbaren schat van zijn geheugen Temminck kon beschrijven zooals hij in zijn laatste levensjaren met onverflauwd en ijver nog zijn troetelkind, het Rijksmuseum, verzorgde.

In vergelijking tot het werkzaam leven van Coenraad Jacob Temminck is het nagelatene slechts gering, voornamelijk omvat het de laatste deceniën van zijn tachtigjarig leven, van zijne eerste werken is weinig of niets overgebleven. Doch eenmaal zoekend komt men meer op 't spoor en gelukte het mij door de vriendelijke tusschenkomst van Temminck's oudste zoon Ccenraad, (nog in leven, en te Hilversum woonachtig) te weten te komen dat ook diens oudste neef J. I. Temminck te Amsterdam nog in het bezit was van nagelaten brieven, welke mij ter inzage gewerden en die mij meer dan iets anders een kijk gaven op den mensch Temminck, zooals hij was. Voor deze kennisname zij hier dan ook gaarne mijne erkentelijkheid betuigd.

„Comme remarque générale — zoo schrijft Temminck in 1854 aan zijn vriend prins Max von Wied, met wien hij over de opvoeding van zijn oudsten zoon correspondeert — je puis vous dire qu'aucun de mes fils ⁴⁾ n'éprouve le moindre goût pour l'étude, qui m'a fait trouver tant de charmes dans la pratique des sciences naturelles.”

I) I. Levensschets van Coenraad Jacob Temminck, door J. A. Susanna, voor de Maatschappij van Letterkunde (Maart 1858).

II. Levensbericht van Coenraad Jacob Temminck, lid der Kon. Akademie van Wetenschappen, door W. Vrolik, Secretaris der Afd. voor Wis- en Natuurk. Wetenschappen. (Voorgedragen in de gewone Vergadering der Afd. van 27 Februari 1858).

III. Nekrologie: Coenraad Jacob Temminck, door S. v. V. (Mr. E. C. Snellen van Vollenhoven) (in de Alg. Konst- en Letterbode van 27 Februari 1858, No. 9 v. d. 70st. jg.)

2) Tweede zoon van C. J. Temminck, overleden te Prilly 13 Maart 1918. 78 jaren oud.

3) Op 1 Aug. 1920, kreeg de Heer Verster van Wulverhorst als zoodanig, op verzoek, eervol ontslag.

4) Alleen uit zijn derde huwelijk met Anna Agneta Smissaert liet Temminck kinderen na, drie zonen: Coenraad Jacob, Marien en Willem Anne, de laatste overleed reeds als jonge man.

Moest deze bekentenis voor den vader zeker eene teleurstelling inhouden, zij verraadt ons tevens, wat van Temminck's leven de drijfveer was: „la pratique des sciences naturelles". Temminck leefde voor zijn werk, voor zijn museum; hij spaarde moeite nog kosten om het museum grooter en belangrijker te maken, en schoon hij wellicht te groote voorliefde voor enkele diergroepen koesterde en wel speciaal voor de vogels, was het ongetwijfeld aan hem te danken dat het Leidsch Museum, door Brugman's toedoen opgericht zulk een Europeeschen naam verwierf.

Wie de bovengenoemde levensberichten doorbladert zal voor deze bewering overvloedig bewijsmateriaal vinden en vragen wij ons dan af, hoe het kwam dat juist Temminck, die niet gestudeerd had, het daartoe bracht, dan zal wellicht daarop het antwoord moeten luiden: „Omdat hij alle eigenschappen in zich vereenigde om die rol te vervullen."

Van huis uit zeer wellevend en onbekrompen opgevoed ¹⁾ vertoonde Temminck in zijn doen en laten die soberheid, vaak aan lieden van stand eigen, die hen in den omgang beminnelijk maken en van zeldzaam aanpassingsvermogen. Daarnaast had hij voor zijn werk en zijn positie een geprononceerde ambitie. Hij wist zijn plaats te handhaven en daarbij anderen tot mede-arbeiden aan te zetten en uit te kiezen.

Alle geleerden uit zijn tijd waren, om naam te maken, veelal aangewezen op den omgang met de alleraanzienlijksten in binnen en buitenland, en Temminck wist op zijn vele buitenlandsche reizen, zich de genegenheid, de vriendschap vaak der eersten in den lande te verwerven. Hij was daarop ook gesteld, zij het ook als middel om zijn doel te dienen.

In 1842 te Parijs vertoevend schrijft hij aan zijne vrouw, naar aanleiding van eene soirée bij Delessert, den in die dagen bekenden franschen philanthroop:

„Ik ben nu weder een Parijsch freluquet, een malle man, altijd met „spirit" voor zijn vrouw, gekleed als een dandy, met al die zotte grillen van den tijd, maar ook daarvoor gemarteld in de nauwe schoenen en bitter lijdende om zoo niet geheel een vreemdeling in Jeruzalem te zijn en met de zotte wereld eene tred te houden. Dit is alhier vooral noodig, indien men zich niet geheel ter zijde wil laten schuiven" en verder:

„Morgenavond ga ik met den Heer en Mevr. v. d. Capellen (oud Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië) bij den Minister Guizot, den grooten man van den dag, dineeren, alwaar het aan geen hertogen en graven ontbreken zal. Spreek daar echter maar niet van, want dat geeft maar jalousie en nijd, daar ik wel buiten kan."

¹⁾ Temminck sproot uit een Amsterdamsch patriciërsgezlacht. Zijn vader was directeur der Oost-Indische-Compagnie.

Temminck was gaarne te Parijs, geen wonder ook, hij logeerde er bij zijne zuster de Witt, en waar een der de Witten gehuwd was met eene dochter van Guizot ¹⁾, stonden voor Temminck door deze relatie vele deuren open. Dat was zooals gezegd in die dagen voor de dragers der wetenschap van het grootste belang; niet zelden waren zij de gunstelingen van hoven of prinsen van den bloede, zooals bijvoorbeeld de gebroeders von Humboldt aan het Pruissische Hof.

Met Prins Luciën Bonaparte, den zoöloog, onderhield Temminck een levendige correspondentie en persoonlijken omgang en de neef van den grooten keizer roemt de gastvrijheid op Temminck's buitenverblijf Wildlust bij Lisse genoten, zoowel als de voortreffelijke inrichting zijner bibliotheek:

„Je n'ai pas plus oublié — heet het in een brief van anno 1851 — les oeufs de vanneau, le beurre d'herbe, les exquis perches à l'eau, les premières fraises, les petits poissons bouillis etc. etc., que ces beaux livres, si bien reliés et disposés, ces planches rangées par un raffinement scientifique si commode au studieux, dans le double ordre de numéros et de matière”.

Ook in Duitschland heeft Temminck waardevolle relaties. Wij noemden reeds prins Max von Wied, eveneens zoöloog met wien hij een voortdurende ruilhandel dreef in begeerlijke naturalien om de collecties van het museum te verrijken, Temminck's grootste levensdoel. Zijn Museum staat bij hem bovenaan, en als Prins Max hem meent te paaien, rekenend op zijn eigenliefde, weet Temminck zich zeer hoffelijk, maar beslist aan zulk een aanslag te onttrekken.

Hoe vriendelijk luidt Prins Max's vraag in een brief van 1854:

..... „Pour devenir bien riche en objets zoologiques vous allez seulement me céder ce que votre grand Musée reçoit dans une année Monsieur! La seconde année serait alors votre tour! Vous me pardonnerez cette petite proposition, mais elle vient de ma conviction qu'à la fin vous aurez trop et vous serez trop riche dans ce genre!”

En hoe fijntjes en gevat is Temminck's antwoord:

.... „Vous savez que nous ne sommes pas chiche en fait de retour, et que sans avoir de trop, le Musée et son directeur tient pour maxime le libéralisme le plus parfait! Cet oracle est plus vrai que celui de Calcas! Si par hasard vous en doutiez, cher Prince, je suis tout prêt pour vous donner un démenti!”....

Het allervermakelijkste van dit spiegelgevecht is wellicht het feit, dat hier twee grijsaards met nog zoo jeugdigen ijver voor hunne belangen strijden. Prins Max immers was 72 en Temminck 76 jaar ten tijde dezer briefwisseling, waarlijk een benijdenswaardige levenslust!

Beide bleven intusschen goede vrienden, want in '55 gaat Temminck logeeren te Nieuwied, waar hij zijn zoon naar school brengt en wordt

1) Henriette de Witt-Guizot, bekende schrijfster van kinderboeken.

de ruilhandel voortgezet, waarbij Temminck zich er een meester in toont om te krijgen wat hij voor zijn Museum wenschte.

Telkens komt het weer in hunne correspondentie daarop neer en steeds weet hij aan zijn fransch — eene taal, die hij als een Franschman beheerschte — een sierlijke, hoffelijke wending te geven, die hem zijn doel bereiken doet:

„Je ne demande pas mieux — heet het elders — que de vous faire participer également à l'acquisition des doubles de mon Musée; ceux qui peuvent vous être agréable sont à votre disposition. Le désir que vous me témoignez de posséder pour vos collections le *Musophaga gigantea* de la Guinée, me porte à vous en offrir ci joint un bel exemplaire. Attendu que c'est une espèce rare et de prix assez élevé, vous voudrez bien avoir la bonté de donner en échange au Musée un équivalent remarquable!"

Maar ook Max von Wied laat zijn eind niet los:

..... „Comme devoir pour payer ma dette envers votre Musée Monsieur, j'envoie de ces jours à Leide sous l'adresse de Monsieur H. Schlegel une caisse qui contiendra les objets suivants:

1. *Buteo leucurus*, bel individu très complet.
2. *Aquila clanga* fem.
3. *Anas leucocephala* *musa* Pallamas.
4. *Spermophilus citillus*.
5. *Dipus sagitta*.

J'espère que vous voudrez compter les deux ou trois premiers des animaux ci dessus nommés contre le *Musophaga gigantea*. Et contre les autres vous me donnerez plus tard encore quelques poissons empaillés."

Beiden werken zoolang het dag is en zijn niet anders dan voornemens dit te doen: Bij een volgende zending schrijft Temminck, die wegens een te beverig wordende hand niet meer met inkt kan schrijven en dus den arbeid met potlood voortzet:

„J'ai fait mettre dans cette caisse le volume de mes Esquisses sur les mammifères de la Guinée, (zijn laatste geheel in potlood geschreven werk) que je vous prie d'agréer comme souvenir amical d'un vétéran en déclin de sa carrière, mais qui se berce encore de l'espoir, de mourir les armes à la main. Je vois aussi que telle est votre intention."

Temminck's kunde als zoöloog werd algemeen erkend door zijn tijdgenooten, zoo jongeren, als evenouden. Lucien Bonaparte noemt hem schertsend, om zijn groote voorliefde voor de vogels: „le Papa (et non le Pape) de tous les oiseaux le Génie des poules et des goelands!" en als Temminck hem daarop antwoord komt de oude liefde nog eens boven bij den grijsaard:

„Et vivent les Gallinacées, les pigeons et les oiseaux d'eau! Ils reportent le vieillard aux temps de sa jeunesse et me font rajeunir d'un quart de siècle!"

COENRAAD JACOB TEMMINCK

in zijne laatste levensjaren.

(Naar de lithografie van J. C. d'Arnaud Gerkens.)

en verder:

„A propos de mes élus les Gallinacées, gardez-vous de reproduire l'espèce unique de mégacephalon sous le nom de rubipes et laissez-lui le nom classique portugais de maleo. D'abord vu que le jeune dans l'Astrolabe n'est pas un mégapode! puis que le maleo a les pieds couleur de corne, *non pas rouge*, comme Gray le figure afin de mettre de l'importance au nom qu'il veut qu'on adopte.

Ook ouderen dan hij waardeeren zijn groote kennis en zijn blijkbaar buitengewoon geheugen.

Als de bijna tachtigjarige Alexander von Humboldt in 1846 de laatste hand legt aan het tweede deel van zijn „Cosmos", roept hij Temminck's hulp in:

..... Ignorant que je suis, je voudrais être exact dans le peu de pages que je dois consacrer à la géographie des animaux. Les sources dans lesquelles je devrais puiser, ne me sont pas très abordables. Je désire un petit nombre d'exemples piquants relatifs aux questions que je viens de toucher. Ce que vous pouvez donner si facilement c'est de l'or en barre. Vous pourriez me prouver que vous ne m'en voulez plus de mon silence, si vous daignez jeter quelques phrases sur un papier, quelques exemples que vous suggère si facilement votre riche mémoire."

Een ding was er waar Temminck doorlopend mee te kampen had. Zelf alles overhebbend voor zijn werk, voor zijn museum, slaakt hij menige verzuchting, hoe kort de Regeering hem houdt, hoe deze hem van de noodige gelden verstoken laat, die hij aan zijn museum meent te moeten te kost leggen.

„Pour figurer et publier mes quelques richesses du musée il faudrait jouir d'un autre air que celui qu'on respire ici, et ne point entendre répéter à satiété le mot économie!", schrijft hij aan Lucien Bonaparte in 1851.

Dat het geld bij Temminck slechts een bijzaak was, blijkt o.m. uit de verwensching, dien hij zich van Leveillant op den hals haalde, met wien hij in zijn eersten tijd veel had samengewerkt, en die aan duidelijkheid niets te wenschen overliet:

„Je répond mon ami vos questions, ma mauvaise humeur, bien naturelle, contre vous étant calmée" en het einde van den brief (hij is van 1812) verraadt de oorzaak van dit slechte humeur:

„Allez vous maintenant être 3 mois ou 6 et même une année sans me répondre, touchant mon argent? il faut convenir que vous-êtes un diable d'homme, écrivez donc à Lefebure de me payer ou envoyez moi une traite. Voilà assez longtemps je pense que vous me devez cette argent".

Dit niet hechten aan het „slijk der aarde" paste geheel in Temminck's karakter, hij had zijn groote doel voor oogen en dat moest bereikt worden. . . á tout prix!

Toch was deze man voor wien de arbeid voor alles ging een liefhebbend echtgenoot en een zorgzaam vader.

„Wat toch is een huishouden zonder vrouw? een dood element, een lichaam zonder ziel, een dag zonder zonneschijn”, is de verzuchting die hem in een der brieven aan zijne vrouw van 't hart moet.

Voor Anna Agneta Smislaert met wie hij in derde huwelijk 17 Sept. 1835 gehuwd was, schijnt Temminck een groote vereering gekoesterd te hebben. Zij was voor hem, den zooveel ouderen, de zonneschijn in zijn leven. De geleerde die niets liever doet dan zich begraven in zijn bibliotheek of in zijn musuem tenzij dan dat hij het afwissele met reizen, jagen of „duinizeren” zooals hij zelf zijn excursies betitelt, is ook als zestiger niet ongevoelig voor de poëzie des levens.

„La petite boîte ci-jointe sert de preuve, que je me suis occupé aussi de l'horticulture. La coupe des rosiers me fournit le moyen de vous présenter, non les prémices de Flore, mais ce sont ses derniers dons qu'elle vous offre avant l'hiver, image assez vraie quoiqu'un peu ampoulée, de notre union conjugale; puissent ces boutons s'épanouir encore sous vos yeux et vous faire illusion sur l'époque de l'année qui les a vu naître.”

Temminck was dol op zijn jongens. Het is aandoenlijk te lezen hoe hij, de omstreeks zestigjarige, met de jonge kinderen optrekt, ook soms des nachts, als de moeder om gezondheidsredenen elders vertoeft.

Hij weet wat een jongen toekomt, en het schijnt wel of deze man juist door zijn jeugdige kinderen tot op zoo'n hoogen leeftijd jong, medelevend en vroolijk gebleven is.

In een brief aan zijne vrouw van November '43 schrijft hij.

....„J'ai couru les champs par un temps admirable, fait une très belle chasse, revu nos enfants bien portant á l'heure du dîner, où on a parfaitement officié chacun pour sa part, puis entonné une chanson de toute la force des voix au dessert, bu à la santé de maman, joué et fait des farces jusqu'au coucher.

Geestig, doch minder geschikt om hierin te worden opgenomen is de beschrijving van alles wat er op de kinderkamer is voorgevallen, en typeerend is het besluit:

„on a eu deux minutes pour crier, vu que l'on n'avait pas enfreint la consigne de ne pas crier durant toute la journée.

Temminck was als opvoeder ongetwijfeld een man van strenge principes, zoowel ten aanzien van stand als van ontwikkeling, en daarbij huldigde hij, het in 't bijzonder hollandsch beginsel van soberheid.

Als de Prins von Wied hem voorstelt zijn oudsten zoon naar Niewied op school te zenden, om daar met een paar engelsche jongelui van gceden huize op kamers te wonen, treedt terstond

zijn echt hollandsche vaderzorg naar voren en luidt zijn antwoord op het vriendelijk bemiddelingsaanbod:

.... Je ne saurais me résoudre à les accepter, vu que mon fils est encore trop jeune pour se trouver en quelque sorte plus ou moins indépendant et privé de surveillance et de contrôle assidu....

Temminck brengt zijn zoon zelf naar Neuwied op een kostschool, waar hij zich stellig van de „surveillance et contrôle assidu" zal hebben overtuigd.

Wat Temminck voor zijn kinderen was, gold zeer zeker ook voor zijn ondergeschikten en voor hen die met en onder hem werkten.

Door zijn beminnelijken, hoffelijken omgang wist hij allen aan zich te binden, door zijn soberheid en vlijt allen te bezielen tot uiting geven aan den grootst mogelijken werklust. Dat was het geheim van den opbloei van het Leidsch Museum, van den voortgang van het Natuurhistorisch onderzoek in onze Oost, waar Temminck, schoon hij er zelf nocit reisde, toe aanzette, en waaraan hij leiding gaf. Met Reinwardt staat hij in nauwe betrekking, maar van Blume wil hij niets weten, hij lucht zijn hart erover in een brief aan van de Cappelie waarbij de Directeur van 's Lands Plantentuin er slecht afkomt.

Voor de jongelieden die de Oost gaan exploireeren koestert Temminck groote sympathie. Met Kuhl correspondeerde hij reeds toen deze nog student te Groningen was en hem verslag deed van zijn ornithologische excursies langs het Waddenstrand. Diard, wellicht speciaal om zijn Fransche afkomst, geniet Temminck's voorspraak en over Schwaner maakt hij zich in een zijner brieven ongerust, wegens het lang uitblijven van berichten.

Het ligt hier niet op onzen weg Temminck's aandeel te schetsen in het Natuurhistorisch onderzoek van onze Oost. Wie echter het belangrijke werk „Indisch Natuuronderzoek" van Dr. M. J. Sirks naslaat zal telkens ervaren hoe Temminck's invloedrijke persoon aan dat onderzoek leiding wist te geven.

Leiding bleef Temminck geven, tot zijn dood toe en „Directeur" bleef hij ook. Hoe zeer de samenwerking aan het Leidsch Museum bewondering afdwong, Temminck bleef de eerste en handhaafde dat standpunt, wat uit verschillende brieven blijkt. Zoo schrijft hij aan zijne vrouw:

.... „Het pakje met de adelaars is waarschijnlijk van den Heer Brandt van Petersburg. Doe het maar open en meld mij den inhoud, doch laat niets aan Schlegel of Susanna daarvan zien, want alles wat niet van het Ministerie komt, raakt hun niet."

En elders:

.... „Het pak van Koloniën en alles wat van daar komt moet stil en zonder er mensie van te maken door U geborgen worden. De drie brieven, zoo daar de stempel van Binnenlandsche zaken op staat kunnen door U aan Susanna gezonden worden.....

Leest men hiernaast Susanna's van onverdeelde bewondering getuigende levenschets van C. J. Temminck, dan moet men de slotsom trekken, dat Temminck, in weerwil van zijn „op zijn stuk staan" door zijn beminnelijke omgangsvormen toch ieder voor zich won. Immers Temminck en Schlegel werkten onafscheidelijk samen en Susanna was in den waren zin des woords: Temminck's rechterhand! Wellicht was deze combinatie van karaktereigenschappen juist het geheim van zijn krachtig directeurschap.

Hij heeft gewerkt zoolang het dag was. Tot in zijn laatsten levensjaar kwam Temminck, als hij te Lisse buiten woonde, twee maal per week naar Leiden toe, waar hij in zijn werkkamer tusschen boeken en opgezette dieren als begraven zat. Dan ging hij genoeglijk koffiedrinken bij Dr. van Kaathoven, zijn vriend, wiens dochter — nu wijlen mevrouw Verster van Wulverhorst zich Temminck nog zeer goed herinnerde, als een eenvoudige en beminnelijke gast.

Alcohol gebruikte Temminck nooit, aan den maaltijd dronk hij een matig glas wijn. Zooveel te meer was hij op zijn sigaartje gesteld, waartoe het toen algemeen bekende merk „Woodville" bij hem in de gunst stond — de krasse tachtigjarige zal er heel wat in de asch hebben gelegd.

Temminck's ontspanning was tot zijn dood toe de jacht, doch ook de ontginning van zijn duin ging hem ter harte. Konijnen beschouwde hij als lastig ongedierte, dat opgeruimd diende te worden. Kruit en hagel was er hem te kostbaar voor, daarom ving men ze met netten en kwam dan de poelier uit Noordwijk, met hondekarren, den buit weghalen.

Aan Prins Max von Wied met wien hij gaarne over de jacht liefhebbert, schrijft hij in 1854, als hij zijn excuses aanbiedt voor een lang uitgebleven antwoord:

....„Mais un fameux chasseur de gros gibier trouve facilement des circonstances atténuantes pour excuser son confrère qui n'est pas moins ardent que lui à poursuivre lièvres, perdrix et bécasses, avec les lapins qui, soit dit en passant, font mon désespoir dans mes cultures de céréales et de pommes de terre, et qu'une guerre d'extermination de 1500 année commune, ne parvient pas plus à détruire, que les alliés ne réussissent à tuer et à renverser les Russes en Crimée!"

Merkwaardig voor dien tijd was de uitgebreide en keurig ingerichte fasanterie, die Temminck op zijn mooie jachtveld het „Paardenkerkhof" onderhield, en waarover zijn bekwamen jachttopziener Marielis Weijers ging. Temminck's fasantenjacht was gerenomeerd.

Een buitengewoon schutter was Temminck niet maar wel een groot liefhebber, die niets schooners kende dan met geweer en hond door Holland's duin te dwalen, een jager van den ouden stempel — die helaas verdrongen werd en nog wordt door den getallen-

schutter van onze dagen, een jager die saamgegroeid was met de natuur en de bestudeering daarvan, een type dat er als 't ware thuis behoort en aantrekkelijk blijft om zijn frischheid en jeugdigheid, zelfs tot op hoogen ouderdom.

Wat voor verkwikking zal Temminck's rusteloze geest in het jachtvermaak gevonden hebben, wat zal het dezen man tot het einde toe verjongd hebben en steeds nieuwe kracht hebben ingeblazen voor zijn veel omvattenden arbeid in het belang der wetenschap.

In alles wat Temminck deed, ging hij geheel op, in zijn ontspanning zoo goed als in zijnen arbeid, „half werk" bestond bij hem niet.

Daarom werd onder Temminck's leiding het Leidsch Museum zoo wereldvermaard, omdat ieder die er werkte er zich geheel aan gaf — door Temminck's voorbeeld aangevuurd.

En als dan ook in zijn oog iemand, en speciaal de Regeering aan het Museum te kort deed, — halfwerk deed, in het belang van natuur-historisch onderzoek — dan greep Temminck naar de pen en dat deze dan scherp was toegespitst, zal ieder bemerkt hebben die zijn klacht of verweer te lezen kreeg.

Toch bleef daarbij zijn stijl steeds hoffelijk, zijn vorm onberispelijk. Wie er een voorbeeld van wil, die leze het inleidend woord dat de grijsaard doet voorafgaan aan zijn laatste werk: „Esquisses zoologiques sur la Côte de Guinée", waarin hij aanleiding vindt nog eens te wijzen op de noodzakelijkheid van natuuronderzoek in onze overzeesche gewesten, op het ontbreken van een goed periodiek tijdschrift en wat dies meer zij.

Het is schier aandoenlijk dit te lezen in het avondwerk van een man, wien de ouderdom nog slechts toelaat met bevend schrift in potlood, zijne „pia vota" te boek te stellen.

Temminck heeft zijn laatste werk slechts 4 jaren overleefd, maar zijn naam bleef leven en leeft nog, niet alleen te Leiden bij zijn ouden vriend en in zijn museum, niet alleen in zijne familie, waarvan de leden hem begrijpelijk vereering toedragen, doch voor ieder die zich voor de Natuurlijke Historie en speciaal voor de Ornithologie interesseert in Nederland en daarbuiten.

Mocht het mij gelukt zijn in deze korte schets op Temminck's wezen eenig licht te werpen, ik zou mij gelukkig achten, want het heeft toch altijd waarde naast het kennen van de geestesvruchten van een groot man, zich een beeld te kunnen vormen van den mensch, die ze voortbracht.

Indien deze regelen den lezers van „Ardea" daartoe aangenaam zijn geweest, wellicht is het mij dan eene aansporing nogmaals eene excursie te ondernemen in Temminck's oude manuscriptenkist.

Maarn, 1920.

Proefnemingen met het verwisselen van eieren en jongen.

door

F. WILLEMSE S. J.

Schriftelijk wordt hier den leden de mededeeling gepubliceerd, die reeds gedeeltelijk mondeling werd gedaan op de wetenschappelijke vergadering van 19—I—'19.

Het betreft eenige proefnemingen omtrent het broeden van vogels, en wel vooral werd hier bedoeld het onderzoek naar den band tusschen den vogel en zijn broedsel.

Van welke wetenschappelijke beteekenis de oplossing van dit vraagstuk is, zal na de beschrijving der proeven aangegeven worden, ofschoon het kleine aantal en de geringe variaties der hier vermelde proeven nog geen definitieve conclusie veroorloven. Een meer georganiseerde en ruimere proefneming was bepaald voor den zomer 1919, doch moest wegens vertrek voorloopig opgegeven worden.

Zij werden genomen in den tuin van het St. Joh. Berchmans-College te Oudenbosch, die door zijn ligging bijzonder geschikt is als broedplaats.

Ziet hier de proeven en de gevonden resultaten:

1o. In den tuin van het College hielden zich in het begin van Mei 1918 vier merels op, ieder met een vijftal eieren. Tegen den avond, en zoo vlug en stil mogelijk, verwisselde ik uit ieder nest twee eieren met die uit een ander. Den volgenden dag waren alle vier nesten nog voltallig en bebroed. Twee dezer nesten werden door buitenstaanders verstoord.

2o. De twee overigen kwamen uit en werden nogmaals benut voor de volgende proefneming. Uit ieder nest werden twee jongen (later nog één) verruild, zonder dat deze verandering eenigen invloed had op de verpleging der ouders, die zonder aarzeling de verzorging doorzetten.

3o. Eind Juni moesten twee lijsterparen als proefdieren dienen. Eén paar had, na éénmaal verstoord en verhuisd te zijn, het eindelijk zoover gebracht, dat drie bevederde jongen al angstig in één doken bij mijn nadering.

Het andere paar nestelde tegen een met klimop begroeiden muur, en had vier eieren.

Nu werden deze vier eieren, natuurlijk niet zonder protest der ouden, ingeruild tegen de drie halfwassen jongen.

Den volgenden morgen, nieuwsgierig naar het resultaat, zag ik reeds op eenigen afstand de beweging hunner kopjes en weldra verscheen

een lijster, die, kwaad gillend en druk gebarend, mijn bewegingen volgde en bij mijn nadering, zóó heftig op mij aanvloog, dat een afweerbeweging haar slechts op een afstand kon houden.¹⁾

Het paar, dat inplaats van jongen plotseling weer vier eieren in het nest vondt, heeft, bij dit retrogressieve resultaat hunner verpleging, het nest verlaten.

40. Ook werden eenige proeven genomen omtrent het verwisselen van eieren tusschen merels en lijsters.

Verving men slechts één of twee eieren, dan werden deze wel niet terstond verwijderd, maar kon men er toch zeker van zijn, ze na twee, drie dagen niet meer in het nest te vinden.

Toen evenwel het geheele legsel van een merel door dat van een lijster vervangen werd, heeft de merel er nog een week op gebroed en is toen spoorloos verdwenen.

De besprekingen, die in de vergadering op deze mededeeling volgden, geven aanleiding aan de vermelding der proeven de volgende beschouwingen vast te knopen, om zóó het wetenschappelijk doel beter op den voogrand te doen komen.

De frissche geest, die zich in de „Nederlandsche Ornithologische Vereeniging“, op vergaderingen en in geschriften, openbaart, geeft een overtuigend bewijs, dat de leden bij alle wetenschappelijkheid niets ingeboet hebben van hun open, zonnig enthousiasme voor de *levende* natuur; voor hen is de vogel nog altijd eerst en vooral een *levend* wezen, boeiend door de verscheidenheid zijner levensverschijnselen.

Voor een vogel *kenn*er zijn systematiek, anatomie, geographische verspreiding als doode talen, tenzij deze in verband gebracht worden met zijn kennis der *levende* vogelwereld. Zeker het is reeds boeiend een serie anatomische praeparaten na te gaan, uit te lezen, maar dít kamer-vak wordt eerst levend en echt genotvol, als wij die kennis kunnen plaatsen in haar werkelijke omgeving, in het *levend* wezen.

De bestudeering van het levende dier is o.a. het object der dierenpsychologie. Daarin wordt nagegaan, welk het principe is, waaruit voortkomen de karakteristieke handelingen, waardoor dier en plant onderscheiden zijn en vooral, hoe dít vermogen zich uit.

Een der kern-kwesties der dierenpsychologie is: „Hebben de dieren verstand?“ Om hun daden, streven en werken goed te beoordelen, dus om een dier in zijn doen en laten te verstaan, moet deze vraag opgelost worden.

En niet alleen een juist oordeel over de gedragingen van het dier,

¹⁾ Vraagt men mij of het niet mogelijk is, dat de werkelijke ouders mee verhuisd waren, dan meen ik, voor zoover men de vogels uit zijn tuin aan vorm, kleur en stem individueel kan kennen, te mogen antwoorden, dat het pleeg-ouders waren. Grooter zekerheid wil ik aan deze kwestie niet toekennen.

Een mooi onderwerp voor verdere proefneming! F. W.

maar meer andere kwesties wortelen in deze vruchtbare studie. Immers de echo der vraag: „Heeft een dier verstand of niet?“, is in de moreele orde: „Heeft het dier vrijen wil of niet?“, dus m.a.w.: „Is een dier verantwoordelijk voor zijn daden, ja of neen?“. De oplossing der kern-kwestie brengt mede een antwoord op de vraag: „Heeft het dier dus rechten of niet?“. Dit toch zijn alle vraagstukken, die dienen opgelost te worden, wil de beweging der dierenbescherming niet in het stuifzand van verwaaibare gevoelsargumenten verzanden.

De kwestie heeft dan ook reeds lang de studeerende wereld bezig gehouden, en is, wat dan gewoonlijk gebeurt, ook dikwijls contradictorisch beantwoord.

Zeker, in sage en volksverhaal had men al sinds lang de kwestie opgelost. „Toen de dieren nog spreken konden. . . . enz.“, zóó begint menig volksverhaal voor de jeugd. Ook bezitten de dichters het voorrecht om de dieren te verstaan en hun lief en leed te vertalen in voor menschen verstaanbare taal. Het bekoorlijke en verheffende dezer gedichten en verhalen moet wel een ieder, die de levende natuur kent, gevoeld en genoten hebben.

Toch neemt zulks niet weg, dat het redeneerend verstand onderscheid maakt tusschen dichtelijke fictie en nuchtere werkelijkheid. Zóó dan ontstaat het wetenschappelijk onderzoek naar de vermogens van een dier.

Bij dit onderzoek gaat men uit van het principe, dat men vooreerst moet beschikken over veel gevarieerde proefnemingen en dat bij de verklaring der verschijnselen de eenvoudigste verklaring de voorkeur verdient (Morgan). Zoo zal men volstaan met het aannemen van de zwaartekracht, om te verklaren, dat een steen op den grond valt, en behoeft men deze geen affectie-leven toe te kennen om dit verschijnsel uit te leggen.

Gaat men nu het historisch verloop der bovengenoemde kwestie na, dan ziet men hoe in de antwoorden een slingerbeweging plaats heeft tusschen de twee uiterste standen: hyperintellect (Rozarius, Chazannée) en automatisme (Descartes, Verworn, Loeb, enz.)

Tusschen deze amplitude kan men verschillende tussenstanden onderscheiden: de intellect-theorie, de hallucinatie-theorie, de instinct-theorie, de beeld-theorie, de tropismen-theorie. Naar mijn meening is de instinct-theorie de ruststand der kwestie en te oordeelen naar de publicaties van de laatste kwart-eeuw, nadert men al schommelend dezen stand. Zoodat dan ook prof. Otto zur Strassen bij de vierde uitgave van Brehm's „Tierleben“ als reden der vele wijzigingen aangeeft: „Heutzutage wissen wir, dasz es mit der Intelligenz der Tiere schwach besellt ist, dasz fast alle ihre bewunderten Leistungen sich auf einfachere Art, besonders als angeborne Instinkte, begreifen lassen“. Dat de intellecttheorie tegen Fabre, Lubbock, Driesch, Schneider, Altum, Wasmann, niet bestand bleek, heeft de oplossing

slechts nader gebracht. Welnu, deze kwestie door nieuwe feiten helpen oplossen is het doel der proeven.

Immers feiten en veel feiten al'eer zijn in staat hier het materiaal voor een wetenschappelijke inductie te leveren.

Heeft men in het bleitijdsperk der speculatieve wetenschap wel filosofen gevonden van ongematigden conclusiedrang, die met een „tant pis pour les faits" alle experimenten, die hun theorie bestreden, trachtten te verslaan, dan kan men het toch als een gunstig resultaat der daaropvolgende hyper-reactie beschouwen, dat men nu al meer en meer nadert tot een juiste harmonie tusschen feiten en theoriën, tusschen het apriorische en het aposteriorische deel van de inductie.

Is het mogelijk de heele Euclidische geometrie uit twee axioma's te deduceeren, dan blijkt hier juist des te duidelijker het verschil tusschen de deduceerende en experimenteele wetenschappen. Bij deductie immers groeit uit één axioma, als uit één cel, een geheele theorie op.

Bij inductie ontstaan de koepel en gewelven eener physische theorie, na het naarstig aanbrengen van veel materiaal in den vorm van feiten. Dat dit soort proeven geschikt is een juister kijk te geven in het inwendig leven van een dier, behoeft niet veel betoog.

Hieruit immers zal blijken of we bij dieren moeten spreken van moederliefde, ouderzorg, overleg en andere hoedanigheden, die, in haar eigenlijke beteekenis genomen, n.l. zooals bij den mensch, slechts evenveel aanduidingen zijn van verstand en vrijen wil; ofwel, dat zich hier slechts analoge verschijnselen voordoen, die met werkelijke liefde, zorg, vernuft niets gemeen hebben en opgelost en verklaard worden door het sensitief kennen en begeeren, door instinct.

Alvorens te eindigen, nog even eenige opmerkingen over het nemen van proeven in deze richting.

Maak een aantal geheel gelijke nest-kastjes, hang deze zoo vroeg in het jaar als mogelijk op. Zorg dat men ze gemakkelijk weder afnemen en door een ander vervangen kan. Zóó kan men nagaan hoe kleine hollenbroeders zich in dit punt gedragen. Men kan trachten de ouden eerst van een kenteeken (gekleurde ringen) te voorzien.

Verder zouden kraaien, kauwen, eenden, enz., als geschikte proefdieren dienst kunnen doen.

De proeven met kamer- of volière-vogels zijn uitteraard minder geschikt om conclusie-dragende resultaten te leveren. Hun aangeleg en aandrang heeft onder te veel invloeden gestaan.

Een aansporing om verkregen resultaten in „Ardea" te publiceren is dan wel overbodig.

Hiermede hoop ik duidelijk gemaakt te hebben, hoe ook in de ornithologie synthetische studie werkelijk vol genot brengt. Maar hoe we alleen aan synthese kunnen gaan denken na het verzame-

len van veel en gevariëerde feiten, ieder in zijn richting zoekende onder de leiding van een synthese-bouwend plan.

Amsterdam, Januari 1919.

Opname van een Haviksnest.

door

G. J. A. BLOEM.

(Met plaat VII).

In de vogelrijke en nog gelukkig onbedorven natuur van Ommen kwam ik in de gelegenheid eenige waarnemingen te doen betreffende een haviksnest. Het vorig jaar (1918) trof ik in de bosschen van Eerde een haviksnest aan bij den rand van een der boschmeertjes, die achter den Besthmerberg liggen, namelijk het meertje, dat het verste ligt van den Hammer grindweg. Het nest bevond zich boven in een den, een paar meter van den top af.

Ik trof toen in het nest vier jongen aan, die alle nog gehuld waren in wit dons en dicht opeen lagen. Doordat dit broedsel echter rijkelijk belangstelling had van pseudo-natuurvrienden, die de dieren uit louter liefde niet met rust kunnen laten, versleepten de ouders hun kroost naar een onbekend oord, zoodat er van verdere waarnemingen niets kwam en ook de eigenaar der bosschen, Baron van Palandt niet in staat was zijn plan van fotografeeren te volvoeren.

Dit jaar (1919) waren de omstandigheden veel beter, daar het nest nu veel hooger zat, namelijk pl.m. 14 meter tegen 't vorig jaar pl.m. 8 meter. Bovendien werd ditmaal grooter geheimhouding betracht.

Het nest bevond zich dit jaar aan den rand van het meertje, dat dichter bij den Hammerweg ligt. Het zat weer in de kruin van een den, een paar meter van den top af. Toen ik begin Juni het nest vond, heb ik noch onder, noch in het nest haarballen gevonden, maar deze zijn wel in Augustus daar aangetroffen door een mijner kennissen, die hen beschreef als viltig, zoodat zij vermoedelijk van zoogdierprooi afkomstig waren. Bij het vorig nest had ik trouwens al een konijnvelletje gevonden.

Ik vond het nest 9 Juni en na een vluchtige inspectie heb ik het voor alle veiligheid dadelijk 10 Juni gekiekt.

Het nest had een doorsnede van ongeveer anderhalven meter. Een eigenlijke nestkuil ontbrak; de oppervlakte, uit afgebroken groene

Astur palumbarius (L.)

dennentakken bestaande, was vrijwel plat. Daaronder lag dood takkenmateriaal zonder zichtbare regelmaat. Er was ten stelligste geen spoor van nestbekleding met veeren of anderszins, dus het gewone type van groote roofvogelnesten. Ook bij het nest van 1918, waarbij ik een der jongen optilde, weet ik mij ten stelligste te herinneren dat de dieren op groene dennentakken lagen, zonder eenige veerenbekleding van het nest. Wat dus in tegenstelling is met de opgave in B r e h m.

In het nest bevonden zich drie groote jongen, bruin van kleur met lichtbruine teekering van lengtestrepen, en hier en daar nog met vlokken wit nestdons. De dieren waren dus in een veel ouder stadium dan het broedsel van het vorig jaar, toen de waarneming een paar weken eerder viel (Pinksteren 1918).

Zoodra ik den eersten keer over den nestrand keek, hief het drietal een luid geschreeuw aan van snel opeenvolgende stooten, zooals ook de ouden doen. Dit geschreeuw werd nu en dan door de oude vogels van uit de verte beantwoord. Van deze oude vogels merkte ik verder niet heel veel. Slechts één keer gedurende den geheelen middag, dien ik bij het nest doorbracht, vloog er een over den top van den boom, zoodat duidelijk den grijzen dwars gestreepten onderkant te zien was. Overigens zag ik ze slechts ver weg op den top van een den of hoog in de lucht.

De jongen, waarvan er een duidelijk kleiner was dan de anderen, stonden met opgetrokken vleugels klaar om zich te verweren. Spoedig hielden zij op met hun geschreeuw, maar ze hielden in het begin de blauwige snavels nog open, als 't ware om klaar te zijn voor 't geval er verder nog ongewone dingen zouden gebeuren. Op de foto hebben zij den bek reeds weer gesloten.

Tot mijn verwondering liet de kleinste, die het dichtst bij mij stond, zich beetpakken zonder zich met zijn snavel te verweren. Hij werkte meer met zijn pooten en klauwen, die sterk en dik waren en flink konden knellen. Ik plaatste hem weer op het nest en maakte voorbereidselen voor het fotografeeren.

Dit kieken bracht eigenaardige moeilijkheden mee, omdat de boom hoog en dik was en de onderste helft zonder takken.

Naar boven geklommen liet ik een touw neer, waaraan mijn helper het toestel vastbond, dat omhoog geheschen werd en op dezelfde manier gevolgd werd door de platen. Ik moest de opname uit de hand maken, los staande op een gevorkten tak. Weliswaar had ik de zon een beetje van terzij, maar de tak, waarop ik stond, was de eenige geschikte. Doordat ik echter zoodicht op het nest stond, kwam het achterste jong erg buiten het brandpunt. Het resultaat is een hier niet afgebeelde foto; op deze foto is echter heel duidelijk te zien, dat de iris van het oog een l i c h t e rand is geworden, dus in werkelijkheid niet geel was (dat op de foto donker zou geworden zijn), maar lichtblauw.

De tweede foto heb ik gemaakt vanuit een naburigen boom, waar

ik mij, ongeveer vijf meter horizontaal van het nest af, bovenin bevond. In den tijd, dien ik noodig had om dezen tweeden observatiepost te bereiken, was het kleinste jong juist zóó gaan zitten dat het haast niet te zien was. Ook door gooien met takjes kon ik het dier niet bewegen zich te verplaatsen. De beide anderen waren ongeveer blijven staan in den eersten stand. Zooals op de kiek te zien was, trokken zij zich niet veel van het ongewone gedoe aan.

Op de vergrooiting van deze foto (zie de afbeelding) zijn, juist dààr, waar de zware tak, die schuin over de foto loopt, uit zijn verticale deel ombuigend, een paar zwakkere zijtakken draagt, links nog de witte kopdonsveeren van het kleinste jong te zien. Hoewel de jongen er uit zagen alsof ze al gauw zouden uitvliegen, duurde dit echter nog vrij lang. Daar ik zelf niet meer in de gelegenheid was er naar te gaan kijken, heb ik de verdere berichten gekregen van anderen. Er werd namelijk nog waargenomen dat tien dagen later één van de jongen naast het nest zat en een ander op den rand van het nest. Het derde jong werd niet gezien. Op een oogenblik, dat de waarnemer er even niet naar keek, was het jong, dat naast het nest zat, onhoorbaar weggevlogen. De beesten zijn verder nog herhaaldelijk vliegende aange troffen.

In een reeks van voorafgaande jaren hebben de haviken geregeld gebroed in dit zelfde boschgebied. Naar mijn herinnering is één keer het nest met jongen en al uit elkaar geschoten. In 1916 is een havik neergeschoten en dat jaar is er ook niet gebroed. In 1917 werd er wel een nest gebouwd, maar hierin trof ik geen broedsel aan, terwijl ook verder dat jaar geen havik gesignaleerd is. Als merkwaardigheid van dit nest zou ik willen vermelden, dat het zich een eind van de meertjes af bevond en niet in de onmiddellijke nabijheid, zooals bij de andere nesten het geval was.

Voor zoover ik kan nagaan hebben de haviken telkens een nieuw nest gebouwd en nooit een oud nest gebruikt, zooals B r e h m vermeldt.

Najaar 1919.

VERSLAG der Wetenschappelijke Vergadering, gehouden in het Wester-Bioscoop Theater te Rotterdam, op Zondag 7 December 1919, 2 uur n.m.

Aanwezig zijn de Heeren: Dr. J. Büttikofer, voorzitter, Dr. L. F. de Beaufort, secretaris, A. A. van Pelt Lechner, Tjeerd de Vries, J. Vellenga, Dr. W. G. v. d. Sleen, P. L. Steenhuizen, J. H. Jurriaanse, Dr. J. A. Bierens de Haan, P. J. van Houten, Jhr. E. de Stur-ler, J. Verwey, G. H. Brouwer, Mej. J. van der Pot, de Heeren G. J.

van Oordt, E. D. van Dissel, Adr. Pot, Mr. J. S. Korteweg, J. Stoffel, P. v. d. Burg, A. B. Wigman, D. Bakker, Prof. Dr. A. H. Berkhout, Mej. J. Bogaerts, de Heeren W. A. M. Janssen, A. Burdet, Jac. P. Thijssse, Dr. E. D. van Oort, J. H. Pellinkhof, G. Rooseboom, H. A. van Dam, P. J. M. Schuyt en J. Snoep.

De Heeren Dr. J. Koningsberger, W. H. de Beaufort en Prof. Dr. J. Ritzema Bos hebben bericht van verhindering gezonden.

De Voorzitter opent de vergadering en brengt hulde aan den Heer Burdet voor de schitterende vogelfilm, waarvan de vertooning vòòr de vergadering heeft plaats gehad.

De Heer van Oordt deelt mede dat de geoorde fuut (*Podiceps nigricollis*) dit jaar wederom onder Maarsbergen gebroed heeft. Spreker zag bij een bezoek 5 paartjes; later zijn er 3 nesten gevonden. De eigenaar van de jacht wil niet medewerken, de jachtopziener wèl tot bescherming dezer vogels.

De Heer Wigman weet nog mede te deelen, dat er zeker 2 nesten zijn uitgekomen. In Juni zag hij aldaar 8 jonge fuutjes.

De Heer Steenhuizen zegt, dat er te Ankeveen 4 of 5 nesten zijn geweest, waarvan echter weinig terecht is gekomen.

De Heer Thijssse voegt hieraan toe, dat de geoorde fuut dit jaar voor het eerst op het Naarder Meer heeft gebroed.

Verder deelt de Heer Thijssse het een en ander mede omtrent den Brandaris, waar het licht weer is ontstoken. In de 3de week van October werd waargenomen, dat een groot aantal spreeuwen op het eiland overnachtte, maar niet door het licht werd aangetrokken; wij staan hier voor nieuwe feiten, die de bestudeering waard zijn.

De heer van Pelt Lechner deelt het een en ander mede over Gybertus Longolius, die pl.m. 1507 te Utrecht geboren werd. Zijn „Dialogus de avibus” werd in 1542 te Keulen gedrukt en is door Turner uitgegeven. In dit geschrift wordt over Nederlandsche en andere vogels gehandeld en o.a. uitvoerig over de fasanten gesproken.

De Heer de Beaufort vraagt, of er ook iets in staat over het voorkomen van fasanten in ons land, wat belangrijk zoude zijn, daar nog altijd niet vaststaat of en wanneer deze vogels in West-Europa werden ingevoerd.

De Heer van Pelt Lechner antwoordt, dat dit niet het geval is.

De Heer Tjeerd de Vries vond een nest van de groote karekiet (*Acrocephalus arundinaceus*) aan typha-stengels, zoodat het uit de verte reeds zichtbaar was. Dit is een groote uitzondering; meestal is het nest verborgen. Verder vond spreker aldaar een nest van de tafeleend (*Nyroca ferina*) met groen gekleurde eieren, gelijkende op die van den brilduiker. Ook vond spreker nesten van de geoorde fuut (*Podiceps nigricollis*).

Wat er van terecht is gekomen, weet spreker niet. Eén nest is geplunderd.

De Heer P o t doet een mededeeling omtrent een nest van den ooievaar (*Ciconia ciconia*) met 5 jongen. In Alblasserdam is het aantal ooievaars toegenomen.

De Heeren de Vries en van Pelt Lechner verklaren, dat een ooievaarsnest met 5 eieren niets bijzonders is.

De Heer v. d. B u r g zag op 17 Augustus nog een jongen ooievaar. Verder kan hij mededeelen, dat de bewuste ooievaar uit Gorinchem niet is geschoten, zooals verteld werd.

De Heer S t e e n h u i z e n deelt mede, dat twee in „Artis" uitgebroede ooievaars zijn weggetrokken. In Noord-Brabant vond een exemplaar den dood. De ring, waarvan de vogel voorzien was, werd naar „Artis" opgestuurd.

De Heer v. d. B u r g nam op 28 Sept. een gierzwaluw (*Apus apus*), te midden van zwaluwen, waar.

De Heer de Vries nam op 4 Oct., de Heer S n o e p op 8 Oct. en de Heer S c h u y t op 21 Sept. te Leeuwen een exemplaar waar.

De Heer v. d. B u r g vraagt zich af, waar die late gierzwaluwen vandaan komen?

De Heer R o o s e b o o m zag op 4 Sept. te 's Gravenhage één gierzwaluw op het nest komen, een kwartier na zonsondergang. Dit was vermoedelijk dus een exemplaar, dat hier gebroed heeft.

De Heer v. d. B u r g nam tusschen 27 Sept. en begin October een troep van uitsluitend zwarte meezen (*Parus ater*) waar, die bijzonder mak waren.

De Heer B r o u w e r heeft dit jaar voor het eerst groote troepen, alleen bestaande uit zwarte meezen, in de duinen waargenomen.

De Heer v a n O o r t geeft, aan de hand van uitgebreid materiaal, een overzicht der barmsijsjes en hunne subspecies, n.l.: *Aegiothus linaria linaria*, *A. l. rufescens*, en een goede subspecies *A. l. rostratus* van Groenland. Verder de soort *A. hornemanni*, een standvogel, met de subspecies *A. h. exilipes* uit Noord-Europa en Noord-Azië en ten slotte de derde soort *A. flavirostris* met de subspecies *brevirostris* uit Centraal-Azië.

Ook laat de Heer v a n O o r t een wijfje van *Fringilla coelebs* in het kleed van het mannetje rondgaan.

Daar niemand meer het woord verlangt, sluit de Voorzitter daarop de vergadering.

Varia oologica

door

A. A. VAN PELT LECHNER.

X.

Den 7en September 1915 is te Londen een club van belangstellenden in de oölogie opgericht, waarvan het bestuur gevormd wordt door: Lord Rothschild, Dr. E. Hartert, Mr. E. C. Stuart Baker, Rev. F. C. R. Jourdain, Mr. P. F. Bunyard en Mr. C. Borrer. Uit het verslag der bijeenkomsten, tot en met dat van September 1918, laat ik hier een en ander volgen, waarop ik meen de aandacht mijner in de oölogie belangstellende medeleden der N. O. V. te mogen vestigen.

(26 Sept. 1917). — Deze bijeenkomst was geheel gewijd aan de beschouwing van erythristische legsels en enkele voorwerpen, meerendeels vermeld in „British Birds”, VII, pp. 246—260, terwijl Mr. E. C. Stuart Baker over dat onderwerp een voordracht hield, opgenomen in „The Ibis”, 1918, pp. 68—75.

Mr. Baker's opvatting van „erythrisme” wijkt af van die, welke tot nu toe de daaromtrent gangbare is. Begrijp ik hem namelijk goed, dan ziet hij in het verschijnsel de uiting van een proces, dat zich bij verschillende soorten in verschillende graad van ontwikkeling openbaart en o.a. bij eieren als die van de genera *Pernis*, *Falco*, *Cerchneis*, het stadium van volkomenheid heeft bereikt.

M. i. valt de kleuring der genoemde *Accipitres*-eieren niet onder het verschijnsel „erythrisme”, aangezien daarbij van het optreden van rood als oppervlakte- of vlekken-kleur in de plaats een ander e kleur geen sprake is, en het criterium voor „erythrisme” dus ontbreekt.

„Erythrisme” moet — ik steun hierbij op het gevoelen van meerdere Zoölogen, wier oordeel ik hierover inriep — als een „afwijking” in kleur beschouwd worden. Zóó luidt het dan ook in het „Handwörterbuch der Naturwissenschaften” ¹⁾: „Auch in der Färbung (der Eier) können Regelwidrigkeiten vorkommen, besonders in der Tendenz ihre Grundfarbe in blau (Cyanismus), rot (Erythrismus) und in schwarz (Melanismus) abzuändern.”

(10 Sept. 1918). — Rev. F. C. R. Jourdain spreekt over „Subspecifieke onderscheidsskenmerken bij eieren”, waarbij hij de aandacht erop vestigde dat er talrijke gevallen zijn, waarin

¹⁾ X, p. 314.

de eieren van subspecies constante verschillen laten zien, terwijl de eieren van verwante soorten en zelfs van geslachten soms niet te onderscheiden zijn. Spreker wijst in dit verband op de eieren van het St. Kilda-Winterkoninkje (*Anorthura troglodytes hirtensis*) tegenover ons Winterkoninkje (*Anorthura troglodytes*); op die van den Britschen (en ook bij ons broedenden) vorm van Zanglijster (*Turdus philomelus clarkei*), welke gemiddeld grooter zijn dan die van den bij ons doortrekkenden vorm (*Turdus philomelus philomelus*), wat door spreker het eerst opgemerkt is, naar hij zegt, en door hem aan de hand van serieën uit Frankrijk, Finland en Roemenië, zonder eenige selectie, werd gedemonstreerd; voorts o.a. nog op de eieren van den Middellandsche Zee-vorm van *Puffinus kuhli* (Kuhl's Stormvogel), die veel kleiner zijn dan die van den Atlantischen vorm dierzelfde soort.

Spreker spoort aan tot nader onderzoek der eieren van de verschillende vormen van Vogels, daarbij als zijn overtuiging te kennen gevende, dat de kennis van constante onderscheidsskenmerken der eieren van die vormen van evenveel belang voor de ornithologische wetenschap is als van verschillen in het kleurenkleed der volwassen dieren.

Mr. P. F. Bunyard vertoont:

Een 3-legsel van *Turdus philomelus clarkei* ♂ × *Turdus merula* ♀; de eieren, die nagenoeg uitsluitend eiwit en slechts sporen van dooier bevatten, dragen characteristica van beide soorten: de teekening is die van het Zanglijster-, de kleur van het Merel-ei.

* * *

Journal of the Museum of Comparative Oölogy. (Vol. 1, Nos. 1 and 2. Santa Barbara, Cal. U. S. A. March 1919).

In dit geïllustreerde nummer, dat uitsluitend over de stichting, inrichting en voorgenomen werkwijze van dit nieuwe Museum handelt, en waarvan aan belangstellenden op aanvraag aan den Directeur gaarne een exemplaar gratis zal worden toegezonden, zeggen de uitgevers o.a.: „The Museum has set itself the task of accumulating the phylogenetic evidence offered by the eggs of the birds of the world. Variation in nature, its presence or absence, its range within the limits of a species, and, above all, its causes, — these are problems to the solution of which comparative oölogy especially addresses itself.”

Id. (Nos. 3 and 4. March 31, 1920).

Dit dubbel-nummer geeft o.a. een uitvoerige oölogische revisie van de *Alciiformes* (met 4 tekst-afbeeldingen), een vergelijkend oölogische studie over de Santa Cruz- en de Californische Gaai (*Aphelocoma insularis* en *A. californica*), waarbij een uitmuntend in kleu-

rendruk uitgevoerde eier-plaat, en voorts een mededeeling over een merkwaardig voorwerp van het ei van *Dromas ardeola* (Crab Plover), dat behalve grootere vlekken in de diepere schaallagen, óók aan de oppervlakte roodbruine pigment-vlekjes draagt.

Gevlekte eieren van *Dromas ardeola*, een holenbroeder, waren tot heden onbekend. Wel wordt het ei bij doorvallend licht als bleek groenachtig-geel dóórschijnend beschreven, waaruit ik meen te mogen afleiden, dat in de fundamenteele schaallagen oöcyaan aanwezig is, evenals bij de *Charadriidae* en de *Laridae*, die ik hier noem, wijl Newton ¹⁾ van *Dromas ardeola* zegt: „The possibility of its being with *Chionis* a surviving link between the *Charadriidae* and the *Laridae* is very great.”

1) Dictionary of Birds, p. 109.

KORTE MEDEDEELINGEN.

Iets over het oriënteringsvermogen van Vogels.

Dat vogels een groot oriënteringsvermogen bezitten, is algemeen bekend. Als een treffend bewijs dezer oriënteringsgave mag wel het volgende feit vermeld worden:

Den 7 Augustus j.l. ontving de Rotterdamsche Diergaarde uit IJsselmonde twee jonge, maar geheel vlugge Aschgrauwe Kuikendieven (*Circus pygargus*), die op het eiland Schiermonnikoog uit het nest waren gehaald en die bij hun eigenaar een zekere vrijheid genoten hadden en, losgelaten, steeds weer naar hun verblijfplaats terug keerden. Op den morgen na hunne aankomst in de Diergaarde wist een dezer vogels uit zijne kooi te ontsnappen en verdween, dadelijk een hooge vlucht nemend, tusschen de boomen. Hoewel ik weinig hoop had den vluchteling ooit weer te zien, verzocht ik den schenker onmiddellijk per telefoon naar hem uit te zien en op te vangen en terug te zenden. Tot mijn groote verrassing werd mij den volgende morgen de vogel door den chauffeur van den schenker per auto teruggebracht. De chauffeur had, gevolg gevende aan de opdracht van zijn meester, naar den vogel uitgezien en, in den vroegen morgen een bekend geluid hoorend, hem geroepen, waarop de vogel zonder aarzelen uit een boom neerstreek en op zijn arm kwam zitten om gevoederd te worden. De vluchteling had dus dadelijk na zijne ontsnapping uit de Diergaarde rondgezworven totdat hij op hem van vroeger bekend gebied terecht kwam en naar zijn oude verblijfplaats, die zich op een afstand van 5 kilometer luchtlijn van de Diergaarde bevindt, terugkeerde. Voor een roofvogel is deze afstand wel niet

zoo bijzonder groot, maar den korten tijd in aanmerking nemend, dien hij noodig had om zijn oude verblijfplaats te IJsselmonde terug te vinden, is het alleszins waard te dezer plaats van dit bewijs van oriënteringsvermogen gewag te maken.

Rotterdam, September 1919.

Dr. J. BÜTTIKOFFER.

Samenbroeden bij den Boomkruiper

(*Certhia brachydactyla* Brehm).

20 Mei 1919 vond ik bij het controleeren van nestkastjes hier in Alkmaar in één een boomkruipernest. Daar Alkmaar gedurende het geheele jaar rijk aan deze aardige vogels is, had ik wel gehoopt, in één van de 60, deels door mij opgehangen kastjes er een broedsel van te zullen aantreffen, maar die hoop was klein, omdat op Oranje Nassau's Oord nog nooit een boomkruiper in een nestkastje had gebroed en ik zelf bij Leiden in 100 kastjes ook slechts negatieve resultaten had op dit punt. Er was dus reden tot blijdschap.

Het kastje week van de overige alleen hierin af, dat er door ouderdom een flinke barst in de lengte door liep, waardoor het binnenin niet geheel donker was; verder was het een inwendig ruime kast van koolmeesmodel. Daar boomkruipers o.a. in boomspleten nestelen, is de aanwezigheid van den barst m. i. van invloed geweest bij de keuze tot nestplaats. Het nestje was ijl en gemaakt van bastvezels en mos. Er lagen niet minder dan 13 eieren in.

Thuis gekomen, sloeg ik enkele auteurs na over het aantal eieren.

Zoo geeft Kricheldorf 4—6, Kerst Zwart 4—8, J. C. F. van Balen 5—9, Kleinschmidt 5 ?, 6—7 (12?), Jac. P. Thijsse 6—7, Wigman 6—9, Ogilvie Grant 6—9, J. H. van Balen 8—9 en Brehm er 8—9 op. De boomkruiper zou dus 4—9 eieren leggen, terwijl in Duitschland een niet voldoende zeker geconstateerd geval van 12 eieren is voorgekomen; gewoonlijk legt hij er 6 tot 7.

Op 30 Mei kon ik eerst weer controleeren en toen zag ik iets zéér bijzonders: *naast elkaar zaten twee boomkruipertjes, precies even groot, te broeden.*

Toen ze, na eenig tikken tegen het kastje, eraf gevlogen waren, telde ik 14 eieren, nam ze er uit en legde ze alle naast elkaar op den grond om ze *volgens de teekening* in twee broedsels te scheiden (criterium: wel of geen vlekkenophooping aan de stompe pool). Helaas liepen de twee typen in elkaar over, zoodat het criterium er eigenlijk geen was. Toen ik de scheiding dan maar zoo juist mogelijk maakte, verkreeg ik een legsel van 6 en een van 8. Mijn hoop, dat de

maten nog over de twijfelachtige typen zouden beslissen, viel ook in duigen. Ik kreeg (met verwaarloozing van deelen van halve m.M.) de volgende maten voor het legsel van 6: $16\frac{1}{2} \times 12$, $16 \times 12\frac{1}{2}$, $16 \times 12\frac{1}{2}$, 16×12 , 16×12 , 16×12 ; en voor dat van 8: $16 \times 12\frac{1}{2}$, 16×12 , 16×12 , 16×12 , 16×12 , $16 \times 11\frac{1}{2}$, $15\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{2}$, $15\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{2}$. Na het onderzoek legde ik de eieren dadelijk weer in het nest. 7 Juni waren alle eieren op één na (een schierei, dat ik uitblies), uitgekomen. 21 Juni vond ik bij het controleeren het deksel open. Tot mijn ergernis was de inhoud met nest en al verdwenen.

Daar ik de twee broedende vogels, wegens hun gelijke grootte, beide zoo goed als zeker voor wijfjes hield, zouden het twee broedsels van verschillende wijfjes geweest zijn; dat het echter één kolos-saal legsel van één wijfje, waarop het mannetje mee hielp broeden geweest is, kan ik niet met afdoende bewijzen weerleggen.

Alkmaar, October 1919.

L. VAN 'T SANT.

Naar aanleiding van bovenstaande mededeeling zij het mij vergund hier aan te halen wat Nozeman ¹⁾ bij het Boomkruipertje aanteekent, luidende als volgt:

„Men verzekerde mij, dat 'er somtijds nesten van deeze Vogeltjens werden uitgehaald, met 18 of 20 eyeren. In 't einde van de gezegde maand (bedoeld wordt hier: Juni) vond ik dit ten deele bewaarheid. Ik had het vermaak een broed jongen te zien voor den dag koomen. Ik telde 'er 14 stuks by elkander.”

A. A. VAN PELT LECHNER.

¹⁾ Nederl. Vogelen, I, p. 60.

De Graspieper in den Winter.

Menigmaal trof ik des winters op de hei en in de zandstuivingen achter mijn vroegere woning te Ede gelegen, een piepersoort aan, waarvan ik niet met zekerheid dorst te zeggen welke het was. Bij vele honderden bewogen zij zich op de mossen, die op deze schrale gronden groeiden en waarmede zij zoo geheel in kleur overeen kwamen, dat ik ze eerst, als ik zeer nabij gekomen was, en ze opvlogen, in 't oog kreeg. Wat zij daar wel vonden, heb ik nooit kunnen begrijpen, want hoe ik ook de plaatsen, waar zij in groote vluchten bezig waren, onderzocht, iets eetbaars, van plantaardigen of dierlijken aard, kon ik niet ontdekken. Ten slotte schoot ik enkele exemplaren om aan alle onzekerheid een einde te maken en toen bleken het gewone Graspiepers, *Anthus pratensis* L. te zijn. In alle wintermaanden van November tot Maart nam ik ze op deze plaatsen waar, maar met half Maart waren ze verdwenen en stellig naar hun broedplaatsen vertrokken, die, gelijk bekend, niet op de heide maar in de weide of drassige landen gezocht moeten worden.

De Graspiepers zijn de eenige onzer inlandsche piepersoorten, die den winter bij ons overblijven. Of het dezelfde exemplaren zijn, die zomers op onze weiden broeden of dat het vogels zijn — en dit lijkt mij waarschijnlijker, — die uit noorderlijker streken weggetrokken, den winter bij ons overblijven, waag ik niet te beslissen. Het kwam mij echter voor, dat het verschijnsel wel de moeite waard is, om er de aandacht op te vestigen ¹⁾. De Graspiepers komen dus 's winters geregeld voor op plaatsen, waar men ze zomers te vergeefs zal zoeken, maar waar men dan wel den Boompieper, *Anthus trivialis* L. als broedvogel aantreft, terwijl men l.g. op de typische gronden, (weiden en drassige streken als b.v. de Veenkampen onder Wageningen), die de Graspieper als broedplaats verkiest, nimmer zal ontmoeten.

Op 24 Februari van dit jaar (1920) hoorde ik den Graspieper op de heide onder Otterlo, in de buurt van de z.g. Deelensche Wasch, voor het eerst z'n eenvoudig maar smakelijk liedje voordragen.

Na dien datum hoorde ik ze nog herhaaldelijk, ook op andere plaatsen, maar steeds in de nabijheid van heideplasjes.

Ede (G.), 5 Maart 1920.

J. L. F. DE MEYERE.

¹⁾ Ook in verband met wat Dr. P. G. Buckers in „Onze Vogels”, pag. 137, opmerkt: Reeds vroeg, in het begin van Maart, slaat hij bij ons zijn zomerkwartier op, om eerst in October of November weer te vertrekken naar Noord-Afrika. Vergelijk mede Mr. Herman Albarda's „*Aves Neerlandicae*”, pag. 24, die van den Graspieper zegt: „Zomervogel van Maart tot September.”

Aalscholverkolonies in Nederland.

In verband met het slot van de mededeelingen van den Heer G. J. van Oordt in „Ardea” 1919, bladz. 111—117, kan ik mededeelen in Mei j.l. te hebben waargenomen een kolonie van 60 à 70 nesten in een vijftal boomen, staande niet ver van den noordelijken oever van de rivier de Amer, ongeveer juist tegenover de haven van Drimmelen.

Den Haag, Juni 1920.

G. ROOSEBOOM.

Aanwinsten Bibliotheek Nederlandsche Ornithologische Vereeniging.

(Januari—Augustus 1919.)

A. Tijdschriften.

Revista Italiana di Ornithologia IV. 1918.

Ornithol. Beobachter XVI. Nos. 2—11.

- Revue Française d'Ornithologie. Nos. 114—122.
 Verhandl. Ornithol. Gesellsch. in Bayern XIII. 3—4. XIV. 1.
 Zeitschrift für Oölogie und Ornithologie XXIV. No. 1.
 Natura Nos. 243—251.
 Ornithol. Monatsberichte XXVII. 1/2 3/4 5/6 7/8.
 British Birds XII. 6—12. XIII. 1—3.
 Le Gerfaut 1914—1919. Fasc. 1, 2.

B. **Overdrukken.**

- Wilhelm Rüdiger. Nisten des groszen Sägers in künstliche Nisthöhle in meinem Garten. (Blätter für Naturschutz und Heimatpflege. 1918. No. 5).
 Dezelfde. Massenhafter Zug von *Micropus apus* (L.) in den Pupjet-Sümpfen. (Ornithol. Monatschr. XLIII. No. 1).
 Dezelfde. Zum Tannenhäherzug Herbst 1911. (Zeitschr. f. Oölogie und Ornithol. XXII. 1912. Heft 2).
 Dezelfde. Herman Goebel †. (Zeitschr. f. Oölogie und Ornithol. XXII. 1912).
 Dezelfde. Wo bleiben die männlichen Schellenten? (Ill. Jagdwochenschr. St. Hubertus. Cöthen (Anhalt). No. 28).
 Dezelfde. Einige Notizen über Raubvögel in den Pupjet-Sümpfen. (Ornithol. Jahrb. 1917. XXVIII. Heft 3—6. 30 Juni 1918).
 Dezelfde. Ornithol. Beobachtungen in der Gouvernment Kowno und Kurland. (Archiv f. Naturgesch. 82. Jahrg. 3. Heft 1917).
 Dezelfde. Wie erhalten wir der Schorfheide die Schellente. (*Fuligula clangula*) und der grosze Säger (*Mergus merganser*) als Brutvögel? (Blätter f. Naturschutz. 2 Jahrg. No. 5. Juli 1911).
 L. F. de Beaufort en L. P. de Bussy, Vogels van de Oostkust van Sumatra. (Bijdragen tot de Dierkunde XXI. 1919).
 Ed. Paul Tratz. Der Ausbau der Ornithologischen Station. (Institut für Vogelkunde und Vogelschutz in Salzburg).
 Dezelfde. Entwurf für ein Internationales Naturschutzgesetz und ein neues Internationales Vogelschutzgesetz anlässlich der Friedensverhandlungen im Herbst 1919.
 Dezelfde. Veröffentlichung des Inst. f. Vogelkunde und Vogelschutz in Salzburg.
 A Practical Handboek of British Birds, edited by H. T. Witherby. Authors of various sections: E. Hartert, Annie C. Jackson, Rev. F. C. R. Jourdain, C. Oldham, Norman F. Ticehurst and the editor. Witherby & Co. London. Part I, Part II, Part III.
 J. L. F. de Meyere. Welk voedsel eet de roek het liefst? Met naschrift door Prof. Dr. J. Ritzema Bos. (Tijdschr. over Plantenziekten XXV. 1919. p. 53—76).

C. **Diversen.**

- Middelbare Landbouwschool te Groningen. Programma van het onderwijs voor het schooljaar 1919-'20. (Ministerie van L. N. en H., Directie v. d. Landbouw).

BOEKBESPREKING.

Prof. Dr. ANT. REICHENOW — *Die Kennzeichen der Vögel Deutschlands.*

Zweite, zeitgemäss umgearbeitete Auflage, Neudamm, 1920.

Van deze practische handleiding tot het determineeren der in Duitschland voorkomende vogelsoorten, waarvan de eerste druk in 1902 verscheen, zag kort geleden de tweede druk het licht. De inrichting van het boek, dat zeer doelmatig gebleken is, is hetzelfde gebleven, echter zijn verschillende veranderingen en verbeteringen aangebracht. Een aantal soorten is opgenomen, die sedert de eerste uitgave, voor het eerst in Duitschland waargenomen werden en voor de vroeger reeds opgenomen soorten zijn de opgaven betreffende verspreiding, binnen en buiten de grenzen van Duitschland, herzien en aangevuld. De nomenclatuur is ten deele veranderd en met enkele uitzonderingen diende als grondslag voor de nieuwe namen de „Neue Namenliste der Vögel Deutschlands" die de schrijver in samenwerking met E. Hesse in 1916 in het Journal für

Ornithologie publiceerde. Behoudens een zeer enkele uitzondering, o.a. *Colymbus* in plaats van *Urinator*, *Podiceps* in plaats van *Colymbus*, *Plectrophenax* in plaats van *Passerina*, kan ik mij geheel met de door den schrijver gevolgde nomenclatuur vereenigen en kan ik het gebruiken der door hem genoemde wetenschappelijke namen aanbevelen. Zeer terecht is Reichenow een tegenstander van de tot het uiterste doorgevoerde trinaire nomenclatuur, waarbij ook de stamvorm met drie namen benoemd wordt en zodoende de nomenclatuur noodeloos belast wordt. In een opzicht zijn enkele Reichenowsche namen onvolledig, n.l. de zoodanige waar de soortnaam oorspronkelijk met een anderen dan de tegenwoordig gebruikelijke geslachtsnaam verbonden was en de auteursnaam alsdan niet tusschen haakjes geplaatst is. Onze lezers kan ik aanschaffing van het boek ten zeerste aanbevelen.

VAN OORT.

BERICHT.

Het Bestuur der Nederlandsche Ornithologische Vereeniging maakt bekend, dat, in gevolge het besluit der Algemeene Vergadering van 29 Mei 1920, de contributie is gebracht van f 2.50 op f 6.— (zes gulden) en voor donateurs van f 5.— op f 10.— (tien gulden).

Namens het Bestuur voornoemd,
Dr. J. BÜTTIKOFER, Voorzitter.
Dr. L. F. DE BEAUFORT, Secretaris.

September 1920.

VERZOEK.

Het Bestuur der Nederlandsche Ornithologische Vereeniging verzoekt, wegens het overlijden van den Heer J. L. F. de Meyere, correspondentie het Penningmeesterschap rakende, tot nadere aankondiging te richten aan den Heer A. A. van PELT LECHNER, Velperweg 79, te Arnhem.

Namens het Bestuur voornoemd,
Dr. L. F. DE BEAUFORT, Secretaris.

September 1920.

100099876

ADVERTENTIES.

Deze ruimte is beschikbaar voor de leden tot het plaatsen van aankondigingen tegen 50 cent per $\frac{1}{8}$ pag. en per keer. Maximum aantal woorden 50).

Gevraagd: VLOOIEN uit Vogelnesten.

Voor bijzonderheden wende men zich tot:

Hon. N. CHARLES ROTHSCHILD

ARUNDEL HOUSE

**Kensington Palace Gardens,
LONDEN W. 8.**

Nederlandsche Ornithologische Vereeniging.

Het doel der Nederlandsche Ornithologische Vereeniging is de beoefening der Ornithologie in haar meest uitgebreiden zin, en de navorsching der Avifauna van Nederland en zijne Koloniën in het bijzonder.

Het lidmaatschap der Vereeniging bedraagt f 6.— per jaar; de leden ontvangen het tijdschrift „Ardea” gratis.

Jaarlijks wordt ten minste één ledenvergadering gehouden, bij voorkeur in Juni.

Om lid te worden wende men zich tot den Secretaris,

Dr. L. F. DE BEAUFORT,
Huize „de Treek”, te Leusden (Utr.).